

Bobek, M. - Molek, P. - Šimíček, V. (eds.)
KOMUNISTICKÉ PRÁVO V ČESKOSLOVENSKU
Kapitoly z dějin bezpráví

Jan Lata
PROKURATURA

Vzor citace:

Lata, J. Prokuratura. In Bobek, M. - Molek, P. - Šimíček, V. (eds.) Komunistické právo v Československu. Kapitoly z dějin bezpráví. Mezinárodní politologický ústav, Masarykova univerzita: Brno, 2009, str. 848-891. Přístupné na <http://www.komunistickepravo.cz>

Tato kapitola byla v plném znění zveřejněna ke studijním a výzkumným účelům na internetových stránkách

<http://www.komunistickepravo.cz>

Všechna práva vyhrazena.

Jan Lata
Prokuratura

Obsah

1. Státní zastupitelství do roku 1948
2. Změny provedené v roce 1948
  - 2.1 Zřízení prokuratury
  - 2.2 Státní prokuratura
  - 2.3 Kádrové změny a dělničtí prokurátoři
3. Vznik prokuratury socialistického typu
  - 3.1 Stríčky ze života prokuratury v době post-stalinistické
  - 3.2 Role prokuratury při kolektivizaci
4. Prokuratura po kritice kultu osobnosti
  - 4.1 Hlavní změny provedené zákonem o prokuratuře z roku 1956
  - 4.2 Z činnosti prokuratury po roce 1956
  - 4.3 Legislativní změny na úseku prokuratury
5. Prokuratura s lidskou tváří
  - 5.1 Diskuse o postavení prokuratury
6. Prokuratura v době normalizace
  - 6.1 Zpět do řady
  - 6.2 Důsledky federalizace
  - 6.3 Postavení prokurátora za normalizace
7. Působnost prokuratury a principy její organizace a činnosti
  - 7.1 Všeobecný dozor
  - 7.2 Dozor v trestním řízení
  - 7.3 Občansko-soudní dozor
8. Vojenská prokuratura
9. Změny po listopadu 1989
10. Závěr

PROKURATURA

JAN LATA

ZÁKLADNÍ LITERATURA: 35 let československé prokuratury. Naše vojsko: Praha, 1987; Fejnyk, J. Veřejná žaloba (Historie, současnost a možný vývoj veřejné žaloby). Ministerstvo spravedlnosti: Praha, 2001; Flegl, V. Československá justice a prokuratura 1945–1975. Ústav státu a práva: Praha, 1978; Kuchta, J., Schelle, K. Státní zastupitelství. Živa: Zlín, 1994; Pipek, J. a kol. Komentář k zákonu o prokuratuře. Orbis: Praha, 1957; Plundr, O., Hlavsa, P. Organizace justice a prokuratury. Panorama: Praha, 1980; Růžička, M. Veřejná žaloba a orgány konající přípravné řízení v ČR. C. H. Beck: Praha, 2005; Spáčil, J. Historie a perspektivy československé prokuratury. Prokuratura, 1992, č. 1-2, str. 5–47; Vlček, E. Vývoj prokuratury v letech 1945–1990. In: Malý, K. (ed.) Vývoj práva v Československu v letech 1945–1989. Karolinum: Praha, 2004, str. 384–398; Vorel, J., Šimáková, A. a kol. Československá justice v letech 1948–1953 v dokumentech. Díl I. Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu: Praha, 2003; Vorel, J., Šimáková, A., Babka, L. Československá justice v letech 1948–1953 v dokumentech. Díl II. Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu: Praha, 2004; Zoulík, F. K postavení prokuratury. Socialistická zákonnost, 1968, č. 7, str. 385–394.

1. Státní zastupitelství do roku 1948

Předchůdcem prokuratury byla soustava státních zastupitelství, která v roce komunistického převratu slavila stoleté výročí. Pominu-li „mytického“ Viléma ze Žlutic¹ a jeho následovníky z dob absolutismu, bylo státní zastupitelství zřízeno v roce 1848 zprvu jako orgán veřejné žaloby ve věcech tiskových, jehož působnost byla trestním řádem z roku 1850 rozšířena na všechny trestní věci. Pravomoc státního zastupitelství byla podrobněji upravena v trestním řádě č. 119/1873 ř. z.² Hlavním úkolem státního zástupce bylo podávat žalobu u trestných činů stíhaných z úřední povinnosti a tuto zastupovat před soudem. Jeho pravomoc v přípravném řízení (vyhledávacím i vyšetřovacím) byla významně omezena institucí vyšetřujícího soudce, jemuž nebyl oprávněn dávat příkazy.³ Státní zástupce rovněž dohlížel nad věznicemi a vykonával dílčí úkoly v rámci řízení civilního a správního.⁴

¹ První královský prokurátor z doby Zikmunda Lucemburského. Dotazy na jeho osobu jsou oblíbenou finesou v přijímacím řízení na místa právních čekatelů.

² Podrobněji viz Růžička, M. Veřejná žaloba a orgány konající přípravné řízení v ČR. C. H. Beck: Praha, 2005, str. 77 a n.

³ Tamtéž.

⁴ Podrobněji viz Kuchta, J., Schelle, K. Státní zastupitelství. Živa: Zlín, 1994, str. 10 a n.

Co se organizace státního zastupitelství týče, u okresních soudů působili funkcionáři státního zastupitelství, kteří byli podřízeni vedoucímu státnímu zástupci při sborovém soudu první stolice (krajském soudu). Ten měl titul prokurátora a byl podřízen vrchnímu (zemskému) prokurátorovi, jenž působil při vrchním (zemském) soudu. Vrchní prokurátoři pak byli podřízeni přímo ministru justice, kterému byl rovněž podřízen generální prokurátor, jenž intervenoval při jednáních Nejvyššího soudu.⁵ Generální prokuratura tedy stála vedle soustavy státního zastupitelství a nebyla jí nadřizována; jak generální prokuratura, tak vrchní státní zastupitelství (a jim podřízené složky) však byly bezprostředně závislé na ministru justice, a byly tedy součástí moci výkonné. Vedoucí prokurátoři byli zastoupeni náměstkou (dle pozdější terminologie viceprokurátory) a dalšími státními zástupci (substituty).

Hlavními zásadami organizace státního zastupitelství byly zásady podřízenosti (prokurátor nižšího stupně byl podřízen prokurátorovi vyššího stupně), jednotnosti a nedělitelnosti (jednotlivá státní zastupitelství navenek reprezentoval prokurátor) a dále zásady substituční a devoluční – tedy že vedoucí prokurátor mohl určit k provádění konkrétních úkolů substituta, kterému mohl věc kdykoli odejmout, a k témuž byl oprávněn prokurátor vyššího stupně vůči prokurátorovi nižšího stupně.⁶

Takto ve stručnosti představená soustava státního zastupitelství přežila bez větších změn Rakousko-Uhersko i první republiku. Po osvobození v roce 1945 působila řada státních zástupců jako veřejní žalobci před mimořádnými lidovými soudy u retribučních procesů dle dekretu prezidenta republiky č. 16/1945 Sb., o potrestání nacistických zločinců, zrádců a jejich pomahačů a o mimořádných lidových soudech (tzv. velký retribuční dekret). Nutno konstatovat, že v retribučních procesech byla vedle skutečných nacistických zločinců a kolaborantů odsouzena i řada nevinných osob, přičemž samotná zákonná úprava procesu nezaručovala obžalovaným základní standardní procesní práva⁷ (proces se konal dle režimu stanného práva, opravné prostředky byly nepřípustné, trest smrti byl v zásadě vykonán do dvou hodin od vyhlášení rozsudku apod.). Řada státních zástupců (i soudců) si tak osvojila heslo, že když se kácí les, lítají třísky, a zvykla si naslouchat (nejen) hlasu ulice.

⁵ Podrobněji viz Spáčil, J. Historie a perspektivy československé prokuratury. Prokuratura, 1992, č. 1-2, str. 28 a Růžička, M. Veřejná žaloba a orgány konající přípravné řízení v ČR. C. H. Beck: Praha, 2005, str. 98 a n.

⁶ Podrobněji viz Růžička, M. Veřejná žaloba a orgány konající přípravné řízení v ČR. C. H. Beck: Praha, 2005, str. 100 a n.

⁷ Učebnice trestního práva procesního k tomu kulantně uvádí: „Procesní postup, upravený těmito předpisy, byl velmi odlišný od standardního trestního procesu. Přijetí těchto norem bylo reakcí na příkoří a bezprávi, vyvolané předchozí nacistickou okupací, a dá se zdůvodnit pouze v konkrétním historickém kontextu.“ Musil, J. a kol. Trestní právo procesní. C. H. Beck: Praha, 2007, str. 29.

2. Změny provedené v roce 1948

Po komunistickém převratu v únoru 1948 bylo ovládnutí justice jedním z významných cílů nového režimu. Mezi justičními pracovníky přitom bylo velmi málo členů KSČ.⁸ Do čela ministerstva spravedlnosti, které předtím vedl blízký Benešův spolupracovník Prokop Drtina, byl zřejmě i z těchto důvodů dosazen Gottwaldův zeť Alexej Čepička. V justici proběhla čistka, která však postihla jen něco málo přes 3 % pracovníků.⁹ Hned v roce 1948 (říjnu, resp. prosinci) byly přijaty tři významné zákony, které měly umožnit ovládnutí justice komunisty. Jednalo se o zákony č. 231/1948 Sb., na ochranu lidově demokratické republiky, č. 232/1948 Sb., o státním soudu, a č. 319/1948, o zlidovění soudnictví.

2.1 Zřízení prokuratury

Zákonem č. 319/1948 Sb., o zlidovění soudnictví, byla reorganizována soudní soustava a upravena příslušnost soudů ve věcech civilních i trestních. V sídle okresních a krajských soudů byly zřízeny okresní a krajské prokuratury coby úřady veřejné žaloby; v jejich čele stál okresní (krajský) prokurátor, který měl k dispozici náměstky. Dle § 20 odst. 3 cit. zák. byly okresní prokuratury podřízeny krajským prokuraturám a spolu s nimi ministru spravedlnosti, který rovněž okresní a krajské prokurátory jmenoval a odvolával. Zřízeno bylo celkem 19 krajských prokuratur a 272 prokuratur okresních. Ministru spravedlnosti byl rovněž podřízen generální prokurátor, kterému bylo dáno oprávnění jak ve věcech trestních, tak civilních podat proti pravomocnému rozhodnutí stížnost pro zachování zákona k Nejvyššímu soudu (§§ 55 a 105 cit. zák.). Zrušeny pak byly zemské soudy (a spolu s nimi i zemská státní zastupitelství). V trestním řízení byla posílena pozice prokurátora vůči vyšetřujícímu soudci, který byl nově povinen vyhovět návrhu prokurátora na zahájení vyšetřování. Toto ustanovení však bylo poněkud redundantní, neboť instituce vyšetřujících soudců byla *de facto* zrušena.

Oprávnění prokurátorů byla dále rozšířena novými procesními kodexy – trestním i civilním – přijatými v rámci tzv. právnícké dvouletky v roce 1950. Trestní řád č. 87/1950 Sb. zrušil funkci vyšetřujícího soudce i *de iure*, přičemž konáním vyšetřování byl pověřen prokurátor, který byl oprávněn nařídít orgánům povolaným k vyhledávání, aby vykonaly jednotlivé vyšetřovací úkony, což se stalo naprosto převažující praxí a prokurátor tedy vyšetřování osobně vykonával. V civilním procesu pak byl prokurátor oprávněn vstoupit do řízení „*má-li za to, že toho vyžaduje ochrana zájmu státu nebo pracujících*“ (§ 6 odst. 1

⁸ Ještě v prosinci 1948 bylo mezi soudci a prokurátory jen 5,5 % členů KSČ. Vorel, J., Šimáková, A., Babka, L. Československá justice v letech 1948–1953 v dokumentech. Díl II. Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu: Praha, 2004, str. 110.

⁹ Tamtéž.

OSŘ 1950) a byl rovněž oprávněn podat návrh na zahájení řízení. V roce 1950 bylo sídlo Nejvyššího soudu i Generální prokuratury přeloženo z Brna do Prahy a ministr spravedlnosti přenesl na generálního prokurátora část dohlédací pravomoci nad okresními a krajskými prokuraturami.¹⁰

2.2 Státní prokuratura

Zákon č. 231/1948 Sb., na ochranu lidově demokratické republiky, stanovil více než 40 skutkových podstat trestných činů proti státu, za jejichž spáchání hrozily většinou velmi přísné tresty. Procesní normou k tomuto hmotně právnímu předpisu byl zákon č. 232/1948 Sb., o státním soudu, kterým byl zřízen Státní soud a Státní prokuratura. Státní soud byl povolán pro souzení trestných činů stanovených zákonem č. 231/1948 Sb., a to pokud za ně hrozil trest smrti nebo trest odnětí svobody převyšující deset let nebo pokud to navrhl státní prokurátor. Státní prokurátor byl dle § 14 odst. 1 cit. zák. přímo podřízen ministru spravedlnosti. Smyslem této právní úpravy bylo soustředit vedení politických procesů před specializovanými orgány vytvořené na zelené louce, které bylo možno obsadit režimu oddanými osobami, neboť v této době ještě celá justice nebyla bezpečně ovládnuta. Státní soud i Státní prokuratura vykonávaly působnost na celém území státu, jejich sídlem byla Praha, nicméně brzy byly vytvořeny pobočky v Brně a Bratislavě, přičemž v čele poboček Státní prokuratury stáli viceprokurátoři.

Před Státním soudem stálo během čtyř let jeho existence (do konce roku 1952) téměř 27 000 osob, vyneseno bylo 249 trestů smrti.¹¹ Řízení před Státním soudem přitom bylo zcela formální a předem připravené na poradách soudců a prokurátorů. Prezident Státního soudu dr. Richter na poradě v roce 1950 uvedl: „*Úroveň procesů závisí na nejužším styku předsedy senátu s prokurátorem, a to již od doby, kdy předsedovi spis napadne. Prokuratura je o věci lépe informována, ví více, než je obsaženo ve spise, a proto věcný zájem žádá stálý kontakt obou složek a iniciativu soudců v tomto směru. Návrhy prokurátora za hl. líčení učiněné je zásadně považovati za závazné a senát, nehodlá-li těmto návrhům vyhovět, nechť rozhodne teprve po předchozí poradě v prezidiu.*“¹² Předseda Nejvyššího soudu dr. Daxner na jiné poradě v témže roce uvedl: „*U Státního soudu a Státní prokuratury je nutno týdně konat porady, na nichž budou jednotlivé věci projednávány po stránce politické a odborné a především projednána jak kvalifikace, tak i výše trestu.*“¹³

¹⁰ Aleš, V. Prokuratura v prvním desetiletí vývoje lidově demokratického státního zřízení v Československu. Socialistická zákonnost, 1955, str. 217.

¹¹ Vorel, J., Šimáková, A. a kol. Československá justice v letech 1948–1953 v dokumentech. Díl I. Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu: Praha, 2003, str. 132–156 a 174. Některé tresty smrti byly cestou milosti přeměny na trest doživotí.

¹² Ze zprávy tzv. Bayerovy komise, tamtéž, str. 88.

¹³ Tamtéž.

Tak jako byly pro soudce Státního soudu závazné návrhy prokurátora, tak byly pro prokurátory Státní prokuratury závazné návrhy vyšetřovatelů Státní bezpečnosti. Průběh nejvýznamnějších kauz do nejmenších detailů kontrolovali pracovníci Ministerstva spravedlnosti. Smutně proslulý byl v tomto ohledu náměstek ministra spravedlnosti K. Klos, který nad průběhem politických procesů dohlížel. Nález tzv. Klosova archivu v roce 1968 pomohl rozkrýt fungování kabinetní justice z doby stalinismu. Významné kauzy byly předem dokonce projednány pouze na stranické úrovni v tzv. „pětkách“, které byly vytvořeny jak na celostátní, tak na krajské úrovni. V krajích byly tvořeny následujícími funkcionáři: krajský politický tajemník, bezpečnostní referent KNV, krajský velitel StB a NB a bezpečnostní tajemník KV KSČ.¹⁴

Prokurátoři i soudci tedy byli do značné míry postaveni před hotovou věc a jejich úkolem pouze bylo „sehrát“ proces. I když někdy v jeho průběhu vyšly najevo nové okolnosti zpochybňující správnost určeného trestu, na což soudci a prokurátoři upozorňovali, k těmto většinou nebylo přihlíženo a jmenovaní postupovali dle předem daných pokynů, neboť „museli“. Výmluvně je v tomto ohledu svědectví soudce Pavelky: „*Ve věci ilegální organizace Světлана měl být vedoucí Opletal odsouzen k trestu smrti. Během líčení jsme dospěli jednomyslně k závěru, že jeho činnost je nepatrná a že si takový trest nezasluhuje. Po telefonickém rozhovoru vedoucího odd. St. prokuratury v Brně dr. Mykisky s Prahou nám bylo sděleno, že trest musí být uložen dle původního návrhu, a skutečně jsme ho také museli uložit. Byli jsme si vědomi, že mnohdy soudíme proti vůli pracujících lidu, ale činili jsme tak a vynášeli takové rozsudky, protože jsme neměli jiného východiska.*“¹⁵

Prokurátoři víceméně mechanicky přebírali výsledky vyšetřování StB a pouze k nim doplnili žalobu. Státní bezpečnost se většinou neobtěžovala informovat prokurátora o zadržení a uvěznění osob, jakkoliv prokurátor měl rozhodovat o vazbě. Pokud o vazbě přesto rozhodoval, dělo se tak bez spisu a prokurátor pouze vyplnil předtisknutý formulář.¹⁶ Dalším úkolem prokurátorů bylo krytí zločinů, kterých se příslušníci StB dopouštěli při vyšetřování. Státní prokurátor Ziegler v tomto ohledu uvedl: „*Obžalovaní u Státního soudu přicházejí typicky se dvěma obranami: jednak namítají, že k doznání u Státní bezpečnosti byli přinuceni bitím, jednak obhájci namítají duševní poruchu a nepřičetnost obžalovaných. Pokud jde o první případ, stala se už náprava u Min. vnitra a nyní se taková věc může stát jen ve zcela výjimečných případech. Je na veřejném žalobci a předsedovi senátu, aby obžalovaným nesedli na lep. Veřejný žalobce, který při hlavním líčení intervenuje, musí při takových případech uvědomit šéfa úřadu a sám si vyhradit do protokolu o hlavním líčení stíhání takového obžalovaného, který podobnou obhajobu vznese, a to pro*

¹⁴ Tamtéž, str. 92.

¹⁵ Tamtéž, str. 90.

¹⁶ Tamtéž, str. 72.

zločin krivého obvinění podle § 209 tr. zák.“¹⁷ I na Státní prokuratuře se však našli zaměstnanci, kteří podobné praktiky odmítli mlčky snášet, zadokumentován je případ dr. Jůny, který praktiky StB označil na poradě za gestapismus a byl poté z prokuratury propuštěn.¹⁸ Relativní mírnost sankce poněkud zpochybňuje shora citovanou obhajobu soudce Pavelky o bezvýhodnosti jeho situace.

Právě závislost na StB a automatické přejímání výsledků vyšetřování byly vítanou záminkou k alibistické obhajobě prokurátorů podílejících se na politických procesech. Výmluvně je v tomto ohledu vyjádření J. Urválka z roku 1968, který uvádí, že o mučení obviněných nevěděl, tito u hlavního líčení byli v normálním stavu, na nezákonné vyšetřování si nestěžovali, spontánně doznávali svoji vinu, protokoly z přípravného řízení působily důvěryhodně, činnost StB neměli prokurátoři možnost jakkoliv kontrolovat. Hlavní procesy sledovali vedoucí soudruzi, zejm. soudruh Gottwald, a prokurátoři nepochybovali, že by zakročili, kdyby doznání byla nepravdivá.¹⁹

2.3 Kádrové změny a dělničtí prokurátoři

Po komunistickém převratu bylo nutno zaplnit místa soudců a prokurátorů spolehlivými kádry, kterých se však mezi právníky nedostávalo. Bylo vytvořeno několik cest,²⁰ jak si tyto spolehlivé osoby, jež většinou postrádaly i středoškolské vzdělání, osvojily alespoň zdání právnického vzdělání, přičemž „nejslavnější“ z nich bylo zřízení Právní školy pracujících při Ministerstvu spravedlnosti. Jejím úkolem bylo vyškolit soudce a prokurátory nového typu. Do prvního běhu nastoupili posluchači v prosinci 1948, přičemž výuka trvala 10 měsíců, byla tvořena z jedné třetiny marx-leninismem, ze dvou třetin právem, zejména trestním. Po dvouměsíční stáži v justici byli absolventi jmenováni soudci a prokurátory, a to na všech stupních.²¹ Dělničtí prokurátoři následně obsadili drtivou většinu vedoucích pozic – z celkového počtu 280 absolventů pěti běhů PŠP bylo jmenováno 14 krajských prokurátorů a 115 okresních prokurátorů.²² Dle vzpomínky O. Motejla zbyl v polovině 50. let na prokuraturách v Banskobystrickém kraji jediný absolvent právnické fakulty, a to jen proto, že v obvodě dotyčné okresní prokuratury žili zejména Maďaři a on jako jediný z prokurátorů maďarsky rozuměl.

Sebevědomí dělnických prokurátorů bylo značné, tito na své konferenci v dubnu 1952 vznesli na ÚV KSČ a ministra spravedlnosti požadavky na obsazení zcela

¹⁷ Tamtéž, str. 80.

¹⁸ Tamtéž.

¹⁹ Vorel, J., Šimáková, A., Babka, L. Československá justice v letech 1948–1953 v dokumentech. Díl II. Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu: Praha, 2004, str. 79–83.

²⁰ Blíže k právnímu vzdělávatelství v 50. letech viz příspěvek Zdenka Krystufka dále v této publikaci.

²¹ Vorel, J., Šimáková, A., Babka, L., cit. výše, pozn. č. 19, str. 110 a n.

²² Tamtéž, str. 163.

konkrétních míst konkrétními absolventy PŠP (např. odvolat generálního prokurátora dr. Lorka, na jeho místo jmenovat dosavadního náměstka GP V. Aleše a na jeho místa jmenovat dělnického prokurátora J. Kropáčka, dosavadního krajského prokurátora v Jihlavě).²³ Lze očekávat, že tato iniciativa byla předjednána.

Absolventi PŠP byli náležitě vyzdvihováni a srovnáváni s předúnorovými pracovníky justice. Ve zprávě Ministerstva spravedlnosti z roku 1950 se uvádí: „Jestliže při provádění dosud platícího trestního zákona velká praxe starších právníků byla určitou předností oproti znalostem našich dělnických prokurátorů, kteří tento nedostatek vysoko převážili velkými politickými znalostmi, vidíme nyní, po vyhlášení obou zákonů [trestní řád a trestní zákon – pozn. autora], že právě tito staří ‚rutiněři‘ jsou nuceni v každém směru obracet se o radu na dělnické prokurátory.“²⁴ Další článek pojednává o rozdílech mezi starými a novými kádry detailněji:

„Dosavadní zkušenosti nám ukazují, že řada našich starých soudců a prokurátorů chápe správně své úkoly, osvojuje si pečlivě marx-leninské učení a vyrůstá nám v pracovníky nového typu. Na druhé straně nelze si však zastírat, že v řadách justičních pracovníků, zejména soudců, je ještě nemálo těch, kdož at již z pohodlnosti nebo určité vypočítavosti nejsou s to anebo nechtějí se oprostit od starého myšlení, od starých method práce a plní své úkoly více méně formálně. Tito nechť vezmou na vědomí, že musí nezbytně počítat s tím, že budou odsunováni na méně odpovědné funkce, že budou muset ustoupit těm, kdož je přerostli, kdož tyto funkce a úkoly z nich vyplývající budou plnit lépe a spolehlivěji.

Co je předností našich mladých kádřů zejména absolventů PŠP? Za prvé jsou oproštěni od suchého právníckého formalismu, který je typický pro staré kádry. Za druhé nejsou zatíženi objektivismem a kosmopolitismem, které mají staří právníci z velké části v krvi [...]. Za třetí na rozdíl od starých právníků, kteří byli vychováni v důsledné izolaci od pracujících a od života, přišly mladé kádry do justice přímo z továren [...]. Za čtvrté mladé kádry neulpívají na starých zásadách a methodách práce, nýbrž hledají nové cesty, novou organizaci práce, aby zvládly rostoucí úkoly.

Politicko-odborný růst právníků je mimo jiné též odvislý od dobré a vzájemné spolupráce starých a nových kádřů. Staří pracovníci mívají praktické zkušenosti a jistou právní vytríbenost, které mladí často z počátku postrádají. Naproti tomu mají mladé kádry elán, smysl pro nové, cit pro správné politické zaměření, které zase postrádají staré kádry. Co je třeba? Aby staré kádry předávaly své zkušenosti mladým kádřům, aby jim poctivě pomáhaly v jejich růstu. Na druhé straně se musí staré kádry učit od mladých. Učit se tomu, jak oni politicky přistupují k řešení problémů, jak oni dovedou dávat v praxi zákonům plné a správné uplatnění.“²⁵

Absolventi PŠP pak byli průběžně doškoleni na Právníckém institutu zřízeném při Ministerstvu spravedlnosti a posléze většina z nich dálkově vystudovala

²³ Tamtéž, str. 62–63.

²⁴ Tamtéž, str. 114.

²⁵ Mandák, O. O starých a nových kádrech. Socialistická zákonnost, 1953, č. 2, str. 47–48.

právníckou fakultu, přičemž o úrovni tohoto studia si nelze činit přehnané iluze. Ukončení studia bylo pravidelně pochvalně zmiňováno ve Věstníku generálního prokurátora. Například v roce 1955 krajský prokurátor v Žilině Karel Maurer měl ukončit s výtečným prospěchem studium práv na Komenského univerzitě, a to ve stanovených termínech, bez jakýchkoliv úlev v práci.²⁶

Co se působení předúnorových státních zástupců na prokuratuře týče, výmluvně je v tomto ohledu kádrové hodnocení zaměstnanců Generální prokuratury z roku 1951, kdy je hodnoceno celkem 61 osob. Většina předúnorových zaměstnanců vstoupila do KSČ, což však bylo často pokládáno za projev oportunistu a samo o sobě body nepřinášelo. Pokud dotyční neprojevovali obzvláštní horlivost, doporučovalo se buď jejich penzionování, nebo přeražení na nižší stupně.²⁷ Z jednotlivých pregnantně psaných hodnocení vyjímám: M. Vošahlík „chápe svou práci postaru (ministrský sekča)“, F. Stivar „duše služebná, u něhož není naděje růstu“, V. Liška „pouinorový člen strany, dříve nár. soc. a byl dost agresivní vůči KSČ, teď se snaží přizpůsobit“, A. Kafka „průměrný pracovník, který nemá politicky jasno, maloměšák, který těžko chápe dnešní dobu“, J. Řezníček „odborně dobrý, politicky velmi slabý, snaží se však horlivě projevovat“, A. Kolbaba „ovládá podrobně předpisy a tato odbornost je mu zábranou v politickém růstu“, E. Kinský „sice velmi dobrý odborník, ale nedá se mu věřit, chytračí“, J. Pipek „dovede politicky myslet, ale musí se hlídat, do strany přišel sloučením se soc. dem.“

Očista byla poměrně důkladná, neboť v roce 1958 na prokuratuře působilo jen necelých 9% prvorepublikových pracovníků.²⁸

3. Vznik prokuratury socialistického typu

Poté, co komunistický režim dostatečně pevně opanoval resort justice, byl zrušen Státní soud i Státní prokuratura, jejichž působnost byla převedena na krajskou úroveň, a došlo ke zřízení samostatné prokuratury nezávislé na ministru spravedlnosti. Ústavním zákonem č. 64/1952 Sb., o soudech a prokuratuře, bylo generálnímu prokurátorovi svěřeno vykonávat nejvyšší dozor nad přesným prováděním a zachováváním zákonů a jiných právních předpisů všemi ministerstvy a jinými úřady, soudy, národními výbory, orgány, institucemi a úředními osobami, jakož i jednotlivými občany (§ 6 cit. zák.). Generálního prokurátora jmenoval prezident republiky, odpovědný byl vládě. Souběžně byl přijat zákon č. 65/1952 Sb., o prokuratuře, kterým byla podrobněji vymezena působnost generálního prokurátora, ten vedle všeobecné dozorové působnosti zejména pečuje o zjišťování trestných činů a spravedlivé potrestání pachatelů, dohlíží na výkon

²⁶ Věstník generálního prokurátora, 1955, č. 10, str. 300.

²⁷ Vorel, J., Šimáková, A., Babka, L., cit. výše, pozn. č. 19, str. 196–201.

²⁸ Věstník generálního prokurátora, 1958, č. 11, str. 412.

trestů, účastní se řízení před soudy, dozírá, aby soudy správně a jednotně užívaly zákonů, a zajišťuje ochranu zájmů státu a pracujících v řízení ve věcech občanskoprávních (§ 2 cit. zák.). Generálním prokurátorem byl jmenován Václav Aleš, dosavadní náměstek generálního prokurátora, prvorepublikový pracovník justice, člen KSČ od r. 1945, který jako jeden z žalobců se účastnil procesu s R. Slánským a spol.²⁹

Svoji pravomoc vykonával generální prokurátor sám, případně prostřednictvím dalších prokurátorů, kteří byli definováni jako pouhé orgány generálního prokurátora, byli jím jmenováni, odvoláváni a ustanovováni do funkcí, prokurátoři byli podřízeni jak svému bezprostřednímu nadřízenému, tak přímo generálnímu prokurátorovi. Nadřízený prokurátor mohl sám vykonávat jednotlivé úkony prokurátorů jemu podřízených, příp. věc přidělit jinému prokurátorovi. Vyšší prokuratura si mohla atrahovat věc příslušející nižší prokuratuře.

Hlavním prostředkem dozoru nad zákonností byl prokurátorský protest, jenž prokurátor mohl podat proti jakémukoliv nezákonnému rozhodnutí či opatření. Protestem se musel příslušný úřad zabývat, a pokud mu nevyhověl a předmětné rozhodnutí nezrušil (příp. nenahradil novým), předložil věc k rozhodnutí nadřízenému orgánu. Pokud tento protestu nevyhověl, bylo možno podat protest další a o věci mohla v posledku rozhodovat až vláda.

Byla tak ustanovena (od 1. ledna 1953) jednotná centrálně řízená soustava prokuratury podřízená výlučně generálnímu prokurátorovi, jejímž hlavním úkolem bylo vykonávat dozor nad dodržováním právních předpisů všemi orgány, organizacemi i občany. Prokuratura dbala na to, aby se „neotupovalo ostří socialistické zákonnosti“.³⁰ Zřízením všeobecného dozoru prokuratury byla ustanovena tzv. prokuratura leninského typu, převzatá ze sovětské úpravy, jejímž kanonizovaným ideovým zdrojem byl Leninův dopis „O dvojí podřízenosti a zákonnosti“, jež měl nemocný Lenin nadiktovat v Gorkách dne 20. 3. 1922 poté, co bylo ohroženo schválení návrhu na zřízení prokuratury, dopis zvrátil situaci a dne 28. 5. 1922 byla prokuratura zřízena. Hlavními Leninem popsánymi zásadami prokuratury byly tyto: prokuratura uskutečňuje dozor nad zachováním zákonnosti u všech orgánů, organizací i jednotlivců; prokuratura je řízena centrálně a monokraticky, nesmí podléhat místním vlivům; zákonnost

²⁹ Blíže viz Vorel, J., Šimáková, A. a kol. Československá justice v letech 1948–1953 v dokumentech. Díl I. Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu: Praha, 2003, str. 273–274.

³⁰ Nastupujeme k plnění usnesení X. Sjezdu KSČ. Věstník generálního prokurátora, 1954, č. 2, str. 27: „Usnesení X. sjezdu KSČ velí důsledně uplatňovat demokracii, houževnatě upevňovat zákonnost, ale nikoliv t. zv. čistou ‚nadtrídni‘ demokracii, nikoliv legalitu buržoazní, nýbrž socialistickou demokracii, socialistickou zákonnost, nejširší to demokracii a nejširší zákonnost, poněvadž jsou demokracii a zákonností pro drtivou většinu obyvatel naší země a poněvadž jsou svým ostřím namířeny proti zrádcům a proti všem, kdož by chtěli sáhnout na vymoženosti lidu. O toto ostří jde. Prokuratura musí dbát na to, aby se neotupovalo.“

musí být chápána jednotně bez ohledu na místní odlišnosti.³¹ Tolik oficiální teze. Ve skutečnosti měla leninská prokuratura svého přímého předchůdce v carské prokuratuře zřízené Petrem I. Velikým, jenž se opět inspiroval francouzskou úpravou z dob Ludvíka XIV.³²

Rok 1953 (resp. 1952) začal být označován za rok vzniku socialistické prokuratury leninského typu a v resortu byl v jubilejních letech halasně připomínán.³³ Jakkoliv zavedení všeobecného dozoru a jednotné soustavy prokuratury podřízené generálnímu prokurátorovi bylo oproti předchozímu stavu značnou změnou, socialistická prokuratura byla přece zřízena již v roce 1948. Hlavním důvodem tohoto časového posunu zřejmě byla snaha vytlačit z dějin budování socialistické prokuratury nevábnu instituci Státní prokuratury, jež byla později ve výkladech o vývoji resortu zmiňována velmi zdrženlivě.

3.1 Střípky ze života prokuratury v době post-stalinistické

Praxe prokuratury od roku 1953 se oproti minulým letům nijak významně nezměnila. Jejím úkolem bylo i nadále bojovat vůči třídním nepřítelům,³⁴ otevřeně se zdůrazňovala vhodnost předchozí porady se soudci, obvinění se spontánně doznávali, hlavní líčení připomínala divadelní představení. Neocenitelným zdrojem informací je v tomto ohledu Věstník generálního prokurátora, jenž začal vycházet od konce roku 1954 a nahradil tak Bulletin generálního prokurátora, jenž vycházel jen krátce, a to od listopadu 1953.

Ohledně porad prokurátorů se soudci je výmluvný následující článek krajského prokurátora v Olomouci J. Ptáčka zabývající se příčinami zprošťujících rozsudků u jednoho konkrétního okresního soudu:

„Při rozboru příčin nedostatků jsme shledali, že na tomto vysokém počtu zproštění se asi stejným dílem podílely všechny složky, a to hlavně proto, že mezi prokurátorem, vyšetřujícími orgány a předsedou lidového soudu nebyla tak úzká spolupráce. Vedoucí prokurátor si tento nedostatek po vyhodnocení uvědomil. Z jeho popudu pak byla svolána v prosinci 1953 porada všech uvedených složek, na níž byly prodiskutovány všechny nedostatky, ať již ve spolupráci nebo v došetřování. Z této porady projevují se

³¹ Srov. Rudenko, R. (generální prokurátor SSSR) Leninské principy zákonnosti prokurátorského dozoru. Prokuratura, 1972, č. 4, str. 16 a n.

³² Srov. např. Spáčil, J. Historie a perspektivy československé prokuratury. Prokuratura, 1992, č. 1-2, str. 22–23, 43–45.

³³ Srov. např. publikaci 35 let československé prokuratury. Naše vojsko: Praha, 1987.

³⁴ Pochvala prokurátorky Dr. Ludmily Brožové. Věstník generálního prokurátora, 1954, č. 5, str. 104 [pochvala vyslovená generálním prokurátorem – pozn. autora]: „Dr. Brožová po svědomité, přesné a ukázněné přípravě vystoupila velmi úspěšně v řadě politicky významných procesů, v poslední době zejména v procesu proti širiteli mandelinky bramborové, konaném dne 25. září 1954 u krajského osudu v Plzni. Svou dobrou prací přispěla prokurátorka Brožová velmi významně k odhalení zrádné tváře třídního nepřítel, bývalého rostlinolékaře v Horažďovicích.“

již v průběhu měsíce ledna 1954 kladné výsledky v tom, že počet zproštěných žalob u uvedené prokuratury klesá. Kvalitu a úspěšnost prokurátorské činnosti ve funkci žalobce snižuje i neuspokojivá spolupráce s předsedy soudů, resp. s předsedy senátů. Předseda soudu nebo předseda senátu a prokurátor někde dosud nenašli k sobě takový soudružský poměr, aby ještě před hlavním líčením spolu konsultačně probrali případné sporné právní otázky.³⁵

Udržela se i obdoba „pětek“, které pečlivě připravovaly průběh soudních pře-líčení. Lze uvést proces s V. Hejhalem, lesním mistrem, jenž rozkrádal dřevo:

„Po skončení vyšetřování byla svolána do Horš. Týna závěrečná porada, jíž se účastnili náměstek předsedy ONV, náčelníci OOMV a OOVV, vedoucí tajemník OV KSC, předseda krajského soudu, vedoucí soudní správy ministerstva spravedlnosti při KNV a krajský prokurátor. Na poradě jsme vyhodnotili situaci v podnicích lesního hospodářství a konstatovali škody, které jsou způsobeny rozkrádáním; z těchto hledisek jsme rozebrali případ Hejhalův, přihlédli k důkaznímu materiálu a rozhodli konat proces před širší veřejností. [...] Hejhal [v průběhu hl. líčení – pozn. autora] opakoval svá doznání a sám dokonce uzavřel výzvou k lesním zaměstnancům, aby se vyvarovali jeho špatného příkladu.“³⁶

Kriminalizovány byly i typicky správní, příp. pracovněprávní prohřešky, pravidelné byly procesy s tzv. bulači (osoby, jež často měnily zaměstnání a práci se vyhýbaly) či absentéry. Následující úryvek o procesu s brigádníkem na Vodním díle v Lipně, který zameškal řadu pracovních směn, ukazuje, že hlavní líčení v takových případech mohlo nahrazovat „večerní program pracujících“ a zdůrazňuje vhodnost „příprav“ obviněného na hlavní líčení:

„Obviněný byl ještě před podáním obžaloby vyslechnut prokurátorem, aby byla dokonale ujasněna skutková podstata a aby prokurátor byl osobně seznámen s osobou obviněného, jeho vystupováním a způsobem výpovědi. Při tom mu byla vysvětlena škodlivost jeho počínání, což mělo příznivý vliv v tom směru, že se obviněný, i když původně úplně netečný, choval během hl. líčení vcelku kajicně, svoji vinu uznal a trest [nepodmíněný trest odnětí svobody v trvání 4 měsíců – pozn. autora] spontánně přijal. [...] Proces započal podle plánu přesně v 19.30 hod. za přítomnosti asi 350–400 osob. [...] Po ukončení hlavního líčení byla v nepřítomnosti obviněného zahájena beseda, která, pokud jde o thema, byl vlastně pokračováním hlavního líčení. Tato beseda se spontánně zúčastnila většina posluchačů, a to i z řad absentérů.“³⁷

Na prokuratuře se začíná rozvíjet závazkové hnutí, spočívající zejména v účasti prokurátorů na zemědělských pracích. Neobyčejně populární musel

³⁵ Ptáček, J. Bojovat proti vysokému počtu neúspěšných žalob podáváním žalob jen ve věcech vyšetřených. Bulletin generálního prokurátora, 1954, č. 2 str. 3.

³⁶ Voxa, J. Odhalovat nedostatky v kontrole. Věstník generálního prokurátora, 1955, č. 7-8, str. 213.

³⁷ Vojta, J. Proces s absentérem – krajní prostředek k upevnění pracovní morálky. Věstník generálního prokurátora, 1955, č. 7-8, str. 215.

být nácvik na spartakiádu, prováděný na Generální prokuratuře před začátkem pracovní doby.³⁸ Rozvíjí se rovněž zlepšovatelské hnutí, v rámci kterého jsou pravidelně vyhodnocovány jednotlivé zlepšovatelské návrhy a oceňovány nejaktivnější prokuratury.³⁹ Významnou částí obsahu Věstníku generálního prokurátora byl překlad článků převzatých z odborných sovětských periodik, přičemž obdiv k Sovětskému svazu se nezastavil na rovině odborné, ale generální prokurátor mj. zdůrazňoval velikost sovětských televizních obrazovek a s. Urválek se vyznával ze své lásky k Moskvě.⁴⁰

3.2 Role prokuratury při kolektivizaci

V polovině 50. let byl jedním z hlavních úkolů prokuratury na okresní úrovni trestní postih tzv. kulaků. Tito byli hromadně odsuzováni za neplnění dávek, které objektivně většinou splnit nešlo, byly jim ukládány mj. tresty propadnutí majetku, který byl přidělován do JZD. Navozená situace strachu přirozeně „ulehčovala“ dalším sedlákům rozhodování o vstupu do JZD. V tomto hledu je výmluvná připomínka těchto aktivit generálním prokurátorem Feješem v roce 1972: „Nemožno nespomenúť aktívny podiel pracovníkov prokuratury najmä na socializácii poľnohospodárstva, keď pod vedením stranických orgánov – podobne ako funkcionári ostaných orgánov a organizácií – vykonali záslužnú prácu jako agitatori medzi roľníkmi.“⁴¹ Prokurátorská agitace asi musela být značně přesvědčivá. Tentyž generální prokurátor zaujal v roce 1969 k úloze prokurátorů při kolektivizaci poněkud kritičtější stanovisko: „Prokurátora, ako tzv. strážca socialistickej zákonnosti, používali stranické aj iné orgány v okresoch a v krajoch ako strašiaka pre riešenie rôznych úloh, s ktorými si politickí funkcionári nevedeli poradiť. Z takýchto dôvodov často chodili s prokurátormi po dedinách pri socializácii dediny, pri vyku-

³⁸ Nácvik na první celostátní spartakiádu na generální prokuratuře a na nejvyšším soudě. Věstník generálního prokurátora, 1955, č. 5, str. 138: „Nácvik se koná společně se soudruhy a soudružkami z nejvyššího soudu, a to celkem ve čtyřech pravidelných cvičebních hodinách týdně vždy ráno před úředními hodinami přímo na pracovišti, a to v hale před porotní síní, kde byl umístěn klavír a na podlaze vyznačeny mety. [...] Nácvik přispěl též ke sblížení soudružských kolektivů generální prokuratury a nejvyššího soudu.“

³⁹ Černý, V. Zlepšovatelské hnutí na prokuratuře. Věstník generálního prokurátora, 1956, č. 1, str. 21 a n. V r. 1955 bylo podáno 44 zlepšovacích námětů, z toho 33 správními zaměstnanci, náměty se zejména týkaly zjednodušení administrativy (úpravy rejstříků, zavedení formulářů, tisk obalů v různých barvách).

⁴⁰ Aleš, V. Besedy o sovětské prokuratuře a justici. [zážitky z cesty do SSSR – pozn. autora]. Věstník generálního prokurátora, 1955, č. 1-2, str. 5–6: „Když došlo na ‚podněty bokaly‘, připíjel přímo v básnické inspiraci s. Urválek Moskvě – krasavici, která na rozdíl od jiných krasavic, léty svoji krásu ztrácejících, se stává rok od roku krásnější. [...] Jsou místnosti [v hotelu Leningradskaja gostinica – pozn. autora] – já měl takové – kde je i klavír a nejmodernější televizní přijímač. Je značky Temp a jeho obrazovka je přibližně 4x větší než obrazovka naše. Je to skoro jako kino.“

⁴¹ Feješ, J. Projev generálního prokurátora. Prokuratura, 1972, č. 3, str. 8.

pe obilovin atd.“⁴² Tento úryvek pěkně ilustruje roli prokurátora jako medvěda předváděného místními funkcionáři v roli medvědářů, což značně relativizuje leninský požadavek nezávislosti prokuratury na místních vlivech.

Ve věstníku GP byly uveřejňovány popisy řady procesů s „neplniči“, v článku V. Bystřického, okresního prokurátora v Olomouci, se objevuje rovněž nezbytná dávka sebekritiky: „Do doby, než vydal generální prokurátor směrnici o postupu při stíhání neplničů státních dodávek, projevovala se i u zdejší prokuratury nedostatečná aktivita při stíhání pachatelů trestných činů v oblasti zemědělské. Citovaná směrnice byla signálem k okamžité revizi dosavadní pasivní praxe okresní prokuratury.“ V článku je dále popis procesu s neplničem, přičemž hlavní líčení se konalo v obci za mohutné účasti obyvatel obce i přespolních, od 16.00 hod., aby nebyl narušen svoz obilí, nepodmíněný trest obžalovaný přijal. Článek končí optimisticky: „Malí a střední rolníci se zadostiučiněním přijali, že notorický neplnič, odmítající plnit povinnosti vůči státu, byl potrestán, a radostně splnili své povinnosti, neboť se přesvědčili o tom, že lidově demokratický stát měří každému spravedlivě, podle toho, jak zasluhuje.“⁴³

Pokud sedláci namítali, že dodávky nemohou objektivně splnit, pravidelně bylo zjištěno, že dotyční si údajnou neúrodu způsobili úmyslně sami. Tak například kulak Varga, aby se vyhnul odvedení dávek, zasíval zaplevelené osivo, a to i blízko družstevních polí, aby tato byla rovněž zaplevelena, rovněž nechával úmyslně vyhladovět dobytek. Byl obžalován pro trestný čin sabotáže, k němuž se doznal, a byl odsouzen k nepodmíněnému trestu odnětí svobody v trvání šesti let a k trestu propadnutí jmění.⁴⁴ Obdobný byl příklad kulaka Dokulila, který úmyslně přiváděl své hospodářství k úpadku, aby nemohl odvádět dávky, nehnojil, nedostatečně oral, zasíval nevhodné plodiny na nevhodná místa, vymlouval se při žních a odváděl odtučněné mléko. Pro trestný čin sabotáže byl soudem prvního stupně odsouzen k nepodmíněnému trestu odnětí svobody v trvání tři a půl let (do tohoto výroku podal prokurátor odvolání v neprospěch obžalovaného) a k trestu propadnutí jmění.⁴⁵ Popsané tresty byly spíše mírnější, větším sedlákům byly za údajné machinace při výkupu a falšování plnění dodávek ukládány i tresty odnětí svobody ve výměře kolem dvaceti let.⁴⁶

Prokurátoři rovněž postihovali rozkrádání družstevního majetku. E. Drábek, okresní prokurátor v Hodoníně, popisuje, jak zprvopočátku nesprávně pod-

⁴² Feješ, J. Z referátu generálního prokurátora. Prokuratura, 1969, č. 4, str. 305.

⁴³ Bystřický, V. Proces s notorickým neplničem a dodávková morálka v obci. Věstník generálního prokurátora, 1954, č. 6, str. 132.

⁴⁴ Hložka, M. Nespokojovat se s tvrzenými „objektivními“ příčinami neúrody u kulaků. Věstník generálního prokurátora, 1955, č. 7-8, str. 219.

⁴⁵ Křivá, M. Kulak, který se chtěl rozkulačit. Věstník generálního prokurátora, 1956, č. 1, str. 27.

⁴⁶ Kropáček, J. Záškodnická činnost kulaků při výkupu zemědělských produktů. Věstník generálního prokurátora, 1956, č. 1, str. 32.

ceňoval nebezpečnost tohoto jevu, což vedlo k tomu, že např. v JZD Rohatec kradli skoro všichni družstevníci a trestní stíhání se pak již nesetkalo s kladným výsledkem. V případě JZD v Mikulčicích si proto počínal jinak a pro krádež dvou fůr sena byl pachatel vzat do vazby a byl mu uložen přísný nepodmíněný trest. V tomto JZD se pak již příklad rozkrádání družstevního majetku nevykytl.⁴⁷ Tentýž prokurátor vystupoval jako odborník v zemědělské problematice: „Já sám jako prokurátor zúčastňoval jsem se těchto schůzí [JZD – pozn. autora], prováděl jsem přednášky o významu zemědělského družstevnictví, o ochraně družstevního majetku a nabádal jsem družstevníky k bdělosti a ostrážitosti před rozbíječi a narušovatelí socializace vesnice.“⁴⁸

Prokuratura se při kolektivizaci vesnice neomezovala pouze na trestní postih, ale dohlížela též na řádné hospodaření družstev, a to včetně krmení dobytka a krocení svéhlavých předsedů JZD:

„V prvním případě upozornil prokurátor představenstvo JZD v Otaslavicích [...], že ustavičnými změnami v osobách krmíček vepřů, nedostatečnou péčí o prasnice, nedodržováním krmivových dávek apod. dochází k hromadnému hynutí selat. Při členské schůzi družstevníci naprosto odpovědně kritisovali nedostatky v činnosti jednotlivých pracovníků. Prokurátorský zákrok byl přijat velmi příznivě. Na veřejné schůzi asi za měsíc na to uvedl předseda JZD, že teprve po prokurátorském upozornění si jednotliví pracovníci uvědomili svoji odpovědnost. [...]

Při jednání předseda JZD Lešany nejdříve prohlášoval, že si nedá nikým poroučet. Teprve, když prokurátor uvedl, že v okrese chybí celkem 1 300 kusů hovězího dobytka a že je proto nutno všechna zdravá telata zastájovat, a také zdůraznil odpovědnost předsedy JZD, a to i odpovědnost trestní, uznal předseda, že porušoval stanovy. Později na aktivu předsedů JZD v okrese Prostějov uvedl sám předseda JZD z Lešan svůj příklad jako příklad kladné a výchovné práce prokurátora.“⁴⁹

4. Prokuratura po kritice kultu osobnosti

Poté, co byly podle sovětského vzoru v roce 1956 „odhaleny“ (pouze před úzkým stranickým vedením) zločiny z doby stalinismu, se v návaznosti na to konala celostátní konference KSČ, která se zabývala resorty vnitra, justice a prokuratury. Hlavním vytčeným cílem mělo být upevnění socialistické zákonnosti zejm. prostřednictvím zkvalitnění prokurátorského dozoru, prohloubení práva obhajoby a zabezpečení objektivnosti trestního řízení. Zřejmě ve snaze omezit nekontrolo-

⁴⁷ Drábík, E. Zkušenost z práce prokurátora na zemědělském úseku. Věstník generálního prokurátora, 1954, č. 4, str. 69.

⁴⁸ Tamtéž.

⁴⁹ Ptáček, J. Činnost a práce prokurátorů ve všeobecném dozoru na úseku zemědělském. Věstník generálního prokurátora, 1956, č. 7, str. 222.

vatelnost StB v přípravném řízení byl vysloven požadavek, aby přípravné řízení prováděli „vyšetřující soudci v resortu prokuratury“. V návaznosti na stranickou konferenci byl jednak přijat nový trestní řád a rovněž nový zákon o prokuratuře č. 65/1956 Sb. Dalším následkem byla změna v osobě generálního prokurátora,⁵⁰ V. Aleš se stal ředitelem Právníckého ústavu MS a jeho nástupcem se stal prof. Jan Bartuška, prvorepublikový soudce, jenž v létě 1939 sepsal a vlastním nákladem vydal němčinu pro soudce, po roce 1945 člen KSČ a profesor na Vysoké škole politické, která se počátkem 50. let sloučila s Právníkou fakultou UK (a zaplavila tak práva dělnickými kádry), přičemž prof. Bartuška se stal děkanem.⁵¹

4.1 Hlavní změny provedené zákonem o prokuratuře z roku 1956

Zákon z roku 1956 oproti zákonu z roku 1952 zejména přesněji vymezil úseky dozoru prokuratury, který se dělil na:

1. všeobecný dozor (nad dodržováním zákonů a právních předpisů orgány státu, organizacemi i občany);
2. trestní stíhání osob a dozor nad zachováním zákonnosti orgány činnými v přípravném řízení trestním;
3. účast v řízení před soudy a dozor nad zákonností soudních rozhodnutí;
4. dozorem nad zachováním zákonnosti v místech, v nichž se vykonává vazba, trest odnětí svobody, ochranné léčení a ochranná výchova.

Zákon dále přesněji upravil způsob provádění jednotlivých úseků prokurátorského dozoru a prostředky, kterými při nich prokurátor disponoval. V rámci všeobecného dozoru vedle detailnější úpravy protestu zavedl rovněž institut upozornění, kterým prokurátor upozorňoval orgány na porušení zákonů, přičemž dotýčný orgán musel upozornění projednat a učinit opatření k odstranění porušování zákonů, jakož i příčin, které k němu vedly (§ 13 odst. 2 cit. zák.). V rámci trestního dozoru měl prokurátor sledovat, aby nikdo nebyl bezdůvodně trestně stíhán nebo vzat do vazby nebo jinak nezákonně omezován ve svých právech (§ 15 cit. zák.). V rámci dozoru nad místy, kde je omezována osobní svoboda, měl prokurátor sledovat, aby v nich byly drženy osoby jen na základě rozhodnutí k tomu oprávněného orgánu a aby byly přesně zachovávány předpisy upravující výkon trestu, příp. jiného opatření. Prokurátor byl povinen ihned propustit osobu, pokud byla nezákonně omezena na svobodě, musela mu být umožněna návštěva těchto osob a vyřizoval jejich stížnosti (§ 19 až § 21 cit. zák.).

Významnou změnou bylo zřízení vyšetřovatelů prokuratury, kteří měli plnit roli konferencí KSČ požadovaných vyšetřujících soudců, museli splňovat stejné

⁵⁰ Je příznačné, že jakkoliv ve Věstníku generálního prokurátora je zmiňován nástup posledního právního čekatele na okresní prokuratuře, změna v osobě generálního prokurátora i důvody této změny jsou taktně smčleny. Obdobná byla situace v roce 1969.

⁵¹ Dle osobních vzpomínek O. Motejla při rozhovoru s autorem dne 3. 7. 2008.

kvalifikační předpoklady jako prokurátoři včetně právníckého vzdělání.⁵² Měli být ustanoveni při jednotlivých prokuraturách, a to na všech stupních, přičemž prokurátoři se mohli rozhodnout, zda vyšetřování bude konat vyšetřovatel SNB nebo prokuratury. Fakticky se však příliš neprosadili, zřejmě pro odpor ministerstva vnitra, jež v tomto ohledu nesneslo konkurenci.⁵³ Počty i zázemí vyšetřovatelů prokuratury byly omezené a obligatorně vyšetřovali pouze trestné činy útoku na veřejné činitele, šlo-li o příslušníky SNB a trestné činy křivého obvinění a křivě svědecké výpovědi. Rovněž mohli na základě pokynu vedoucího prokurátora vyšetřovat i další trestné činy, zejm. pokud se jednalo o právně složitou problematiku, např. hospodářskou trestnou činnost či úplatkářství. Právě s ohledem na slabé obsazení pozic vyšetřovatelů prokuratury tito později působili jen na některých okresních prokuraturách v sídle tzv. spádových oblastí sdružujících většinou 3 až 4 okresní prokuratury.

Za zmínku stojí vznik dopravních prokuratur, a to oblastních a obvodních, které vykonávaly dozor na úseku železniční dopravy. V praxi se příliš neosvědčily a v roce 1960 byly příkazem generálního prokurátora zrušeny (bez toho, že by se novelizoval zákon) a jejich působnost byla přenesena na vybrané krajské a okresní prokuratury, kde byli ustanoveni specializovaní dopravní prokurátoři.⁵⁴

Jakkoliv zákon o prokuratuře, jakož i souběžně schválený trestní řád působil oproti předchozímu stavu progresivně⁵⁵ jakožto lépe chránící práva obviněných, celkové změny byly spíše formální a „na oko“, inspirované příslovím o vlku a ovci; praxe vyšetřujících orgánů a prokuratury se nijak významně nezměnila. Navzdory prokurátorskému dozoru nad věznicemi v nich za nezměněné kruhových podmínek zůstávaly desetitisíce politických vězňů.

4.2 Z činnosti prokuratury po roce 1956

Texty uveřejňované ve Věstníku generálního prokurátora od roku 1957 se oproti předchozím letům poněkud mění. Ubývá popisů procesů proti kulakům a dalších bizarností, naopak roste počet vzorových pomůcek, výkladových stanovisek, odborných článků v oboru trestního práva hmotného i procesního, výkladu nových zákonů, popis problematiky všeobecného dozoru apod. Najdou se i pří-

⁵² Tuto podmínku však bylo možno (na rozdíl od prokurátora) prominout. Někteří kádři proto v době, kdy si právnícké vzdělání nebylo možno obstatat tak rychle jako počátkem 50. let, působili nejprve jako vyšetřovatelé prokuratury a poté, co dálkově vystudovali práva, byli jmenováni prokurátory.

⁵³ K možným důvodům viz Musil, J. Resortní začlenění orgánů přípravného řízení trestního. Československá Kriminalistika, 1990, č. 3–4, str. 155.

⁵⁴ Flegl, V. Československá justice a prokuratura 1945–1975. Ústav státu a práva: Praha, 1978, str. 173–174.

⁵⁵ Blíže viz Růžička, M. Veřejná žaloba a orgány konající přípravné řízení v ČR. C. H. Beck: Praha, 2005, str. 189 a n.

spěvky opatrně kritizující přepínání trestní represe, např. neodůvodněné brání obviněných do vazby.⁵⁶ Na druhou stranu se setkáme s kritikou „liberalistických tendencí“, které mj. vedou k ukládání nízkých trestů, vůči nimž musí prokurátoři podávat odvolání.⁵⁷ Jakkoliv se v případě bagatelních trestních věcí trestní represe poněkud omezila, bylo toto omezení vázáno na třídní původ pachatelů, což vyplývá i z projevu generálního prokurátora z roku 1959:

„Ze statistických rozborů vyplývá, že stále stiháme vysoké procento dělníků a ostatních pracujících. Stále ještě dochází k trestnímu postihu pracujících, zejména dělníků, pro trestné činy, jejichž nebezpečnost pro společnost je nepatrná. Mám na mysli, absenci, fluktuaci, pomluvy, opilství, rvačky bez vážnějších následků a jiné trestné činy směřující proti zásadám socialistického soužití. [...] Dále je třeba pokračovat v přísném postihu všech nepřátelských živlů ohrožujících naše zřízení nebo jeho ekonomickou základnu. Dále je třeba pokračovat v účinném postihu pachatelů kriminální činnosti z řad třídních nepřátel a z řad příživnických a dalších protispoločenských živlů.“⁵⁸

Prokuratura měla tedy i nadále významnou úlohu na poli třídního boje, a to nejen v oblasti trestní, ale i v rámci dozoru občansko-soudního a všeobecného. Příslušníci bývalých vykořisťovatelských vrstev totiž neváhali se drze dovolávat soudní ochrany:

„Nelze přehlížet ten fakt, že oprávněné stížnosti účastníků a nepříznivou kritiku pracujících vyvolávala zejména taková soudní rozhodnutí, která neměla dostatečně na zřeteli třídní stránku věci. [...] Jen tak si lze vysvětlit rozhodnutí, kdy v pracovních sporech byla některými soudy přiznána být podnikatelům nebo živnostníkům náhrada ušlé mzdy, a to v desetitisícových částkách, a to jenom proto, že při propuštění takového zaměstnance podnik nedodržel všechny formální předpisy. Několik takových nesprávných rozhodnutí bylo nutno napravit přímo stížností pro porušení zákona. Bývalí podnikatelé, kulaci a jiní příslušníci zbytku vykořisťovatelských tříd mají dostatek zkušenosti z toho, jak uplatňovat svá domnělá ‚majetková a osobní práva‘ před soudy. Neváhají využít sebemenších příležitostí k tomu, aby dosáhli osobních výhod a bezpracných zisků.“⁵⁹

⁵⁶ Bednařík, M. Trestní řízení ve věcech vazebních. Věstník generálního prokurátora, 1959, č. 1, str. 9: „Nejde však o to, zda jsou dány pouze formální náležitosti k uvalení vazby, jak předpokládá trestní řád, ale jde o to, zda skutečně jsou dány důvody vazby a zda zájem vyšetřování vyžaduje vzít obviněného do vazby. [...] Prokurátor nesmí podlehnout, jak se ještě ojediněle stává, tlaku některých veřejných činitelů a nesmí ani legalisovat často pohodlnost vyšetřovatelů, která nakonec vrcholí tím, že rozhodnutí, které je učiněno, je v rozporu se zákonem.“

⁵⁷ Referát náměstka generálního prokurátora Dr. Ed. Švacha. Věstník generálního prokurátora, 1957, č. 6, str. 213.

⁵⁸ Projev generálního prokurátora prof. Bartušky. Věstník generálního prokurátora, 1959, č. 5, str. 140.

⁵⁹ Švach, E. Za další rozvinutí a politické prohloubení prokurátorského dozoru ve věcech občanskoprávních. Věstník generálního prokurátora, 1960, č. 5, str. 223.

Jakkoliv jsem shora uvedl, že ubývá popisů spektakulárních procesů s kulaky, je dohlíženo na to, aby se tyto nevetřeli do vedení JZD a nebyly tolerovány nepřiměřeně velké záhumenky. Kulaci se rovněž nesměli domoci sebemenší části svého bývalého majetku – jakožto instruktážní pomůcka byl uveřejněn protest proti rozhodnutí KNV, který k odvolání M. Maděrové rozhodl, že do zemědělské usedlosti, která byla přikázána do užívání státnímu statku, se nezahrnuje kráva, jalovice a vepř, které jsou majetkem odvolatelky.⁶⁰ Na druhou stranu bylo kritizováno, pokud se prokurátor nezabýval stížnostmi sankcionovaných družstevníků.⁶¹

V rámci všeobecného dozoru se prováděly prověrky nad dodržováním zákonnosti u jednotlivých JZD a dalších podniků, jejichž hlavním účelem bylo získat čárky za podání co nejvíce upozornění a protestů. Právní systém byl natolik prošpikován normami o bezpečnosti práce a dalšími předpisy, které nikdo nerespektoval, že úspěch byl v tomto ohledu zaručen. Jako příklad lze uvést prověrku nad zachováním bezpečnosti práce v JZD působících v okrese Kojetín:

„Okresní prokuratura provedla prověrky v sedmi družstvech z třiceti šesti družstev našeho okresu. Při prověrce byla uplatněna tato základní hlediska: 1. zda se ve smyslu vyhlášky č. 90/1956 Ú.l. registrují pracovní úrazy a zda družstva předkládají odbor zemědělství rady ONV stejnopisy záznamů o úrazech, 2. zda jsou v družstvu ustanoveni bezpečnostní technici a zda plní úkoly jim uložené (§ 2 odst. 3 zák. č. 51/1954 Sb.), 3. zda odbor zemědělství rady ONV a orgány inspekce práce odboru zemědělství rady KNV jako orgány inspekce plní své povinnosti kontrolních orgánů, zvláště kontrolují-li činnost bezpečnostních techniků v družstvech (§§ 4, 5 cit. zák.), 4. zda vedení družstev zajišťují provádění vstupních preventivních prohlídek pracujících při obsluze zemědělských strojů a mechanizačních prostředků (přímá instrukce min. zdrav. reg. č. 153/P-1958).“⁶²

Zjištěný stav byl samozřejmě alarmující, prokurátor podal upozornění jak jednotlivým JZD, tak odboru zemědělství rady ONV, v němž mj. navrhnul pečlivěji kontrolovat bezpečnost práce v družstvech.

Pověrky byly kampaňovité, tu se věnovaly bezpečnosti práce, jindy problému při výstavbě nebo přidělování bytů. Skutečnost, že prověrky byly prováděny

⁶⁰ Věstník generálního prokurátora, 1958, č. 3, str. 79.

⁶¹ Vyřizování zemědělských stížností na prokuratuře. Věstník generálního prokurátora, 1962, č. 8, str. 305: „U OP Rimavská Sobota si stěžovali manželé, členové JZD, že jim družstvo chce srazit z naturalii 600 kg zrnin a sice proto, že manželka překrmila při výkrmu kuřat 530 kg zrnin a manžel odcizil 40 kg šrotu. Manželka se bránila tím, že při výkrmu nebyly stanoveny denní dávky a že jí bylo zootechnikem řečeno, aby jim dávala, kolik sežerou. Prokurátor stížnost odložil bez toho, že by si ověřil tvrzení stěžovatelky, vůbec nezkoumal, zda opatření družstva je v souladu se zákonem o JZD a stanovami, pokud jde o náhradu škody.“

⁶² Klang, V. Věnovat více pozornosti dodržování právních předpisů zajišťujících bezpečnost při práci v JZD. Věstník generálního prokurátora, 1960, č. 5, str. 274.

děny jen formálně a nebyly z nich vyvozovány žádné praktické důsledky, jsou předmětem stesků řady článků; jakkoliv se zdůrazňovalo, že při provádění všeobecného dozoru záleží na kvalitě a nikoliv kvantitě, realita byla poněkud odlišná, jakmile se získala čárka, již se s věcí neztrácel čas.⁶³ Prověřková mánie vyvrcholila v roce 1962, kdy bylo provedeno přes šest tisíc prověrek,⁶⁴ pak se systém zhroutil a k opětovné výši se opět povznesl v časech normalizace.

Všeobecný dozor byl rovněž hlavní činností dopravních prokuratur, které se zejména věnovaly včasnosti dopravy, plynulosti nakládky a vykládky, úrazům, krádežím, poškozování vagonů apod. Opakovaně se objevovala kritika, že vagony zůstávají neúčelně odstaveny, nejsou včas vyloženy, přeprava není plynulá, prokurátoři tak plnili úkoly náležející spíše drážnímu vedení.⁶⁵

V 50. a 60. letech vykonávali většinou všichni prokurátoři jak dozor nad trestním řízením, tak všeobecný dozor i občansko-soudní dozor, přičemž se specializovali dle „resortů“ jako průmysl, zemědělství, mládež, doprava, veřejná správa apod. Teprve od poloviny 60. let se na některých okresních prokuraturách začali vyčleňovat specialisté na všeobecný a občansko-soudní dozor, což se později plně prosadilo.

Co se týče dozoru nad místy, kde je omezována osobní svoboda, tento vykonávali vždy specializovaní prokurátoři působící na krajských prokuraturách, kteří se pracovním označovali příznačným názvem „táboroví prokurátoři“. Na každé krajské prokuratuře působil jeden, s výjimkou Krajské prokuratury v Karlových Varech, kde byli z pochopitelných důvodů ustanoveni dva (šlo o kraj s největší koncentrací lágrů). V praxi tento dozor nedbal až tak o práva vězňů, jako spíše o to, zda vězni dané předpisy dodržují. Zároveň dbal o to, aby tyto předpisy byly ohledně stanovení práv vězňů natolik pružné, aby jejich porušování nemohli

⁶³ Zábranský, F. Otázky bezpečnosti při práci v podnicích podléhajících dozoru státní báňsko-správy. Věstník generálního prokurátora, 1960, č. 11, str. 476: „Pravidelným opatřením prokurátora bylo podání upozornění. Byla podána celá řada velmi dobrých kompletních upozornění. Vadou však bylo a dosud je, že prokurátoři se spokojují jejich administrativním vyřízením, tj. odpovědí závodu, že příčiny, které vedly k úrazovosti, jsou odstraněny. Sami neprovádějí kontrolní prověrky a ani nepožadují jiný kontrolní ani dohlédací orgán o provedení kontroly, zda skutečně došlo k odstranění příčin, které byly zjištěny.“

⁶⁴ Švejda, J. K současnému stavu a metodice prokurátorských prověrek. Věstník generálního prokurátora, 1966, č. 4, str. 100: „Už prostá matematická úvaha vycházející z počtu 6 603 prověrek v roce 1962 a z počtu 129 prokuratur vedoucích k závěru, že na každou jednotlivou prokuraturu připadá v průměru téměř jedna prokurátorská prověrka týdně, musí vést k pochybnostem o udržitelnosti tak vysokého stavu prověrek a o jejich kvalitě. V honbě za kvantitou se rozptylovala pozornost prokuratury ve formálních neodůvodněných prověrkách, které nebyly přínosem k upevnění zákonnosti.“

⁶⁵ Z diskusního příspěvku s. Miroslava Apoštola, obvodního dopravního prokurátora v Přerově. Věstník generálního prokurátora, 1957, č. 1-2, str. 28: „Stalo se, že jsem dostal zprávu, že na nádraží v Gottwaldově stojí 130 nesložených vagonů brambor. Po zásahu prokurátora bylo docíleno toho, že tyto vagony byly během dvou dnů vyloženy.“

vězni úspěšně namítat.⁶⁶ Navzdory relativně širokým oprávněním na tomto úseku dozoru, prokurátoři do výkonu trestů nijak významně nezasahovali. Důvody shrnuje článek z roku 1969: „Orgány vnitra měly v té době při značné koncentraci moci ve státě zcela autonomní postavení, vymykaly se kontrole jiných orgánů a trpěly jistou nadřazeností. Konečně i zdůrazňování trestu odnětí svobody jako aktu odplaty především pro třídní nepřátele a jejich pomahače vedlo k názoru, že není třeba akcentovat legalitu při výkonu tohoto trestu.“⁶⁷

S výkonem trestu odnětí svobody souvisí i problematika podmíněného propuštění, kterýžto institut byl rovněž uplatňován z přísně třídního hlediska, neboť u příslušníků bývalých vykořisťovatelských tříd je pro dosažení jejich převýchovy nutný výkon celého trestu.⁶⁸

I nadále se na prokuratuře rozvíjí závazkové hnutí, soutěže o vzorné kolektivy práce apod., přijaté závazky byly nejrůznějšího druhu: zlepšení úpravy písemností, studium odborné i politické literatury, studium ruštiny, účast ve volebních kampaních, provádění přednášek, besed a instruktaží, publicistická činnost, brigády zejm. v zemědělství, závazky k úspoře pohonných hmot, k překročení normy životnosti pneumatik, k získání Fučíkova odznaku, nácvik na spartakiádu, patronáty nad JZD při vypracování stanov a vnitřních předpisů.⁶⁹ Vysoce byl hodnocen závazek prokurátora okresní prokuratury v Pardubicích s. dr. Kučery pracovat jeden rok ve funkci předsedy sloučeného JZD (výsledky tohoto závazku bohužel nebyly zhodnoceny).⁷⁰

⁶⁶ Z diskuse na pracovní poradě prokurátorů v agendě dozoru nad zákonností v místech výkonu trestu odnětí svobody, ochranné výchovy a ochranného léčení, konané 20. 1. 1959. Věstník generálního prokurátora, 1959, č. 3, str. 76: „Prokurátor krajské prokuratury v Liberci s. Holešovský doporučuje, aby při určení délky pracovní doby odsouzených bylo v novelizovaném Řádu pro NPT pamatováno, aby kromě určení přesné délky denní pracovní doby, byla náčelníku nápravného zařízení dána pravomoc, nařídít v naléhavých případech i práci přesčas, aby se tak předešlo dotazům a stížnostem adresovaným odsouzenými prokurátorovi. [...] Jde o to, aby prokurátor nezaměřoval jednostranně pozornost jen na dodržování předpisů, které přinášejí výhody odsouzeným, nýbrž i na to, zda ze strany odsouzených je dodržováno vše, co jim platné předpisy ukládají.“

⁶⁷ Svoboda, J. K prokurátorskému dozoru nad výkonem trestu odnětí svobody a vazby. Prokuratura, 1969, č. 2, str. 122.

⁶⁸ Handl, J. K problematice podmíněného propuštění. Věstník generálního prokurátora, 1962, č. 6, str. 247: „Při podmíněném propuštění je vcelku správně přiblíženo k třídní charakteristice odsouzených. Podíl pracujících na podmíněném propuštění je v posledních třech letech téměř výlučný a k podmíněnému propuštění příslušníků bývalých vykořisťovatelských tříd, protispolečenských a parazitních žvlů oprávněně téměř nedochází, neboť podle zkušenosti předpokládá dosažení převýchovy těchto odsouzených zpravidla celý výkon trestu.“

⁶⁹ Dále rozvíjet závazkové hnutí na prokuratuře. Věstník generálního prokurátora, 1961, č. 5, str. 233 a n.

⁷⁰ Jak plníme socialistické závazky. Věstník generálního prokurátora, 1960, č. 10 str. 434.

4.3 Legislativní změny na úseku prokuratury

Socialistickou ústavou č. 100/1960 Sb. bylo stanoveno, že generální prokurátor (a tím celá prokuratura) je odpovědný národnímu shromáždění (doposud odpovídal vládě), čímž došlo definitivnímu vyvázání prokuratury od moci výkonné a zdůrazněno její specifické postavení v soustavě státních orgánů, někdy se dokonce hovořilo o čtvrté moci ve státě. Vzhledem k vedoucí roli KSČ zakotvené v čl. 4 ústavy byl však reálný dosah této jistě teoreticky zajímavé změny minimální. Generálního prokurátora i nadále jmenoval a odvolával prezident republiky.

Významnější praktickou změnou bylo nové územní členění státu provedené zákonem č. 36/1960 Sb., které zmenšilo počet krajů a okresů a v návaznosti na to rovněž redukoval počet okresních i krajských soudů a prokuratur. V justiční soustavě toto uspořádání vydrželo dodnes.

Rovněž byl přijat nový zákon č. 60/1965 Sb., o prokuratuře, a to s ohledem na nově přijaté zákony v oblasti justice.⁷¹ Oproti zákonu č. 65/1956 Sb. nepřinesl zásadní změny, jako spíše detailněji upravil úseky dozoru prokuratury, prostředky dozoru, jakož i organizaci prokuratury. Bližší výklad citovaného zákona je proveden v pozdější části příspěvku.

5. Prokuratura s lidskou tváří

Pražské jaro významně zasáhlo i prokuraturu. V dubnu 1968 byl jmenován nový generální prokurátor Miloš Čeřovský, dosavadní advokát v Praze, který do klíčových pozic na generální prokuratuře jmenoval další advokáty, což dosavadním představitelům prokuratury příliš lichotivý obrázek nevystavuje. K personálním změnám došlo nejen na vedoucích místech generální prokuratury, ale byla odvolána více než polovina krajských prokurátorů, a to často i pro jejich naprostou nekompetentnost.⁷²

Jedním z hlavních úkolů nového vedení byla účast prokuratury na soudních rehabilitacích dle zákona č. 82/1968 Sb., a odhalování nezákonných procesů z 50. let. Následně měly být vyvozovány personální důsledky vůči osobám odpovědným za tyto nezákonnosti a za tímto účelem byly na generální prokuratuře i krajských prokuraturách zřízeny prověřkové komise. Provádění personálních

⁷¹ Blíže viz Flegl, V. Československá justice a prokuratura 1945–1975. Ústav státu a práva: Praha, 1978, str. 179.

⁷² Čeřovský, M. Československá prokuratura v roce 1969. Prokuratura, 1969, č. 1, str. 11: „Vedoucí pracovníci byli namnoze jen pouhými representanty mocenské skupiny, u nichž se podceňovaly kvalifikační předpoklady ve prospěch tak zvané policejné spolehlivosti, právě u nich se postupem času projevovala výrazná stagnace a zaostávání, takže rychle ztráceli autoritu podřízených pracovníků. Nejkriklavější případy pochybení ve výběru vedoucích pracovníků jsme již odstranili.“

změn však bylo poměrně komplikované, neboť prokurátora bylo sice možno odvolat z vedoucí pozice, ale zbavit jej samotné funkce prokurátora bylo možno jen na základě kárného řízení, které bývalo zdlouhavé. Reformované vedení prokuratury navíc mělo jen krátkou dobu pro prosazení svých záměrů, po srpnové okupaci Československa bylo zřejmé, že „experiment“ v dohledné době skončí, což vedení svazovalo ruce.

Reformisté se proto alespoň snažili zdokumentovat justiční zločiny z přelomu 40. a 50. let, jakož i další nezákonnosti na úseku prokuratury, a tyto zveřejnit. Za tímto účelem byly v únoru 1969 zřízeny při generální prokuratuře dvě dokumentační komise (pro ČSR a SSR), přičemž česká komise se dle svého předsedy neformálně nazývala Bayerova komise. Značný význam při objasňování činnosti Státní prokuratury měl nález tzv. Klosova archivu.⁷³ Činnost komise byla slovy jejího člena L. Štěpána závodem s časem a s tzv. „zdravým jádrem“ před tím, než bude nově dosazeným vedením rozpuštěna.⁷⁴ Výsledkem činnosti komise byla z tohoto důvodu nakonec jen jedna zpráva, datovaná dnem 10. 7. 1969, „Dokumentace vzniku a příčin nezákonností v činnosti čs. prokuratury“, která navzdory časovému tlaku a dalším obtížím je mimořádně výmluvným a přesvědčivým dokumentem.⁷⁵

5.1 Diskuse o postavení prokuratury

V průběhu Pražského jara se rovněž vedla diskuse o změně pojetí prokuratury, která měla oslabit její roli generálního dohlázele nad zákonností. Slovy generálního prokurátora Čeřovského: „Definitivně jsme opustili představu prokuratury jako jakéhosi univerzálního strážce zákonnosti odpovědného za její stav bez všech hranic a omezení. Počítáme s tím, že odpovědnost prokuratury jako orgánu hájícího zájem státu na dodržování právního řádu bude v příštím zákoně o prokuratuře na jednotlivých úsecích přesně vymezena a že zákon bude pevně stanovit i formy činnosti prokuratury a zákonné prostředky, které bude mít k dispozici.“⁷⁶ Jednalo se nicméně o jeho poslední uveřejněný projev.

Diskusi o postavení prokuratury otevřel zásadní článek Františka Zoulíka *K postavení prokuratury* z července 1968. Autor kriticky analyzuje platné pojetí prokuratury a mj. uvádí:

„Otázka postavení prokuratury byla až dosud kanonizována. Platilo, že jenom ona podoba prokuratury, kterou tato instituce fakticky získala, odpovídá socialistické-

⁷³ Viz výše, bod 2. 2. (Státní prokuratura).

⁷⁴ Prokuratura, 1991, č. 2, str. 3.

⁷⁵ Po listopadu 1989 byla publikována v Prokuratura, 1991, č. 2, str. 5–58 a Vorel, J., Šimáková, A. a kol. Československá justice v letech 1948–1953 v dokumentech. Díl I. Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu: Praha, 2003, str. 61–99.

⁷⁶ Čeřovský, M. Československá prokuratura v roce 1969. Prokuratura, 1969, č. 1, str. 7.

mu politickému systému. Pochybovat o tom bylo vydáváno za pochybnosti přímo o základech socialistického práva. [...] Faktická pozice prokuratury zdaleka neodpovídala funkcím, které jí byly teoreticky přiřčeny. Orgán, který měl být prodlouženou rukou centra, podléhal často lokálním ulivům, tedy koneckonců těm, které měl střežit. [...]

Zde [prokurátor v rámci všeobecného dozoru – pozn. autora] fakticky rozhoduje o důvodnosti oznámení o porušení zákona tím, že věc buď odloží, nebo podá protest. Přitom ani jedno ani druhé není rozhodnutím, jež by bylo výsledkem procesu, a prakticky nepodléhá přezkoumání mimo kompaktní rámec prokuratury. Zde vystupuje ve své roli péče o subjekt práva, avšak péče, jejímž jménem je vyloučen přímý právní nárok oprávněného, aby podle osvědčených procesních pravidel bylo vydáno o jeho věci rozhodnutí nezávislým orgánem. [...]

Centralistická kompaktnost prokuratury jako orgánu je sice schématem, který je s to zajistit její nezávislost na nižších orgánech, ale na druhé straně vytváří systém často až vojenské podřízenosti uvnitř prokuratury, posilovaný i takovou pracovní právní úpravou postavení prokurátorů, která má své obdoby snad jen ve feudálním právu (nerozvazatelnost pracovního poměru). To vytváří systém téměř absolutní závislosti na generálním prokurátorovi. Je-li pak i generální prokurátor závislý – a v direktivní modelu tak tomu je – potom není nezávislá ani prokuratura jako celek. [...]

Ve skutečnosti prokuratura není objektivní, ale hájí určitý konkrétní společenský zájem; stručně a poněkud nepřesně řečeno, jsou to specifické zájmy státu jako společenské instituce, [...] to je nutné, přirozené, logické. Deformace nastává tam, kde tyto zájmy jsou zabsolutněny, povýšeny na jediný společenský zájem, jehož obsah je nadto formulován jedině z centra.⁷⁷

Zoulík navrhuje, aby prokuratura jakožto orgán zastupující zájmy státu měla působnost v následujících sférách:

1. V trestním řízení by působnost prokuratury byla obdobná jako dle platné úpravy se zavedením soukromých žalobců u určitých deliktů.

2. Všeobecný dozor by měl být nahrazen řízením správního soudnictví, přičemž prokurátor by měl možnost iniciovat a vstoupit do správně-soudního řízení tam, kde je to v zájmu státu.

3. V civilním soudním řízení by účast prokurátora byla možná jen v taxativně vymezených případech, kdy je nutno i proti vůli účastníků nějakou věc řešit.

4. Zastupování státu v majetkových vztazích (obdoba finanční prokuratury).

5. Generální prokurátor by v legislativním procesu vystupoval jako právní poradce vlády a ústředních orgánů, přičemž jeho nesouhlas s navrženou normou by měl stanovené právní následky.⁷⁸

Rovněž další autoři navrhují zúžení všeobjímající kontrolní role prokuratury, a to zejména zrušením všeobecného dozoru a zúžením dozoru občansko-soudního:

⁷⁷ Zoulík, F. K postavení prokuratury. Socialistická zákonost, 1968, č. 7, str. 385–90.

⁷⁸ Tamtéž, str. 390–393.

„Jako krajní tu proti sobě stojí pojetí prokuratury jako univerzálního strážce zákonnosti (působícího na všech úsecích práva v podstatě vůči všem orgánům, organizacím a občanům) a pojetí prokuratury jako zástupce státu, procesního zástupce jeho práv, popř. jen jako zástupce státu v trestních věcech (státní žalobce). Další pojetí, které se snaží vyhnout těmto oběma krajnostem, předpokládá prokuraturu nikoliv jako zástupce státu, nýbrž jako zástupce zájmů státu nad zachování zákonnosti. [...] Je třeba [v rámci občansko-soudního dozoru – pozn. autora] prokurátorské vstupy a návrhy připustit, avšak pokud jde o kvantitativní stránku, zbavit je tendencí k obsahové univerzalitě a tím i subjektivní výběrovosti, a co možná je přesně tematicky vymezit; tím současně odstranit i prvky dozoru nad rozhodováním soudů.“⁷⁹

„Účast prokurátora ve správním řízení by měla být – v souladu s mocenským postavením prokuratury – omezena jen na podávání návrhů u správního soudu v případech, kdy správní orgán porušil zákon ve prospěch občana (organizace). Považujeme za správné opustit koncepci tzv. všeobecného dozoru prokuratury, protože tato instituce – jak ukázaly poznatky z minulých let – postrádala metodické všestrannosti a všeobecnosti. Zavedení správního soudnictví je jedině způsobilé zaručit občanům právní nárok na ochranu proti nezákonnému zasahování do jejich práv ve správním řízení, protože takovou ochranu nelze nadále ponechávat jen na volném uvážení prokurátora. V civilním soudním řízení by měl prokurátor – jako mocenský orgán státu – zasáhnout i proti vůli účastníků jen tehdy, jestliže svým jednáním dosáhli zákonem nepovolených právních důsledků. Není v souladu s mocenským postavením prokurátora, jestliže – jako je tomu v dosavadní úpravě – v občanském soudním řízení pouze ‚hlídá‘ dodržování zákonnosti v soudním řízení a rozhodování z hlediska možného ohrožení zájmů společnosti, nebo práv občanů.“⁸⁰

Kritické názory se ozývají i k pojetí výkonu dozoru nad místy, kde je omezena osobní svoboda.⁸¹ Jsou vznášeny návrhy, zda neoslabit podřízenost prokurátorů např. tím, že by prokurátor měl mít možnost odmítnout provedení pokynu nadřízeného, pokud by tento byl dle jeho názoru nezákonný.⁸² Za mimořádně významný pokládám příspěvek Blanky Lhotské, prokurátorky Městské prokuratury v Praze, kritizující platnou právní úpravu znemožňující prokurátorovi svobodný odchod z funkce, která osvětluje reálné postavení prokurátorů v tehdejší době:

⁷⁹ Srbený, J. Aktuální otázky koncepce prokuratury. Prokuratura, 1969, č. 1, str. 18, 21.

⁸⁰ Antoš, S. Pilař, M. K postavení prokuratury v občansko-soudní oblasti. Prokuratura, 1969, č. 3, str. 273.

⁸¹ Svoboda, J. K prokurátorskému dozoru nad výkonem trestu odnětí svody a vazby. Prokuratura, 1969, č. 2, str. 126: „Prokurátorský dozor by měl být zaměřen na otázky a úseky významné pro ochranu zákonných práv odsouzených i vyšetřovaných osob v ústavech i věznicích a na zákonem stanovené prostředky nápravně-výchovné činnosti. Neměl by se tedy, jako je tomu namnoze dosud, zabývat otázkami charakteru ryze administrativního, které může a má ‚kontrolovat‘ třeba administrativní ústavu a pro samotný výkon trestu nejsou podstatné.“

⁸² Srbený, J. Aktuální otázky koncepce prokuratury. Prokuratura, 1969, č. 1, str. 25.

„Prokurátor [dle zák. č. 65/1956 Sb. – pozn. autora] se mohl vzdát své funkce, pokud toto vzdání generální prokurátor neodmítl. Svého práva veta mohl použít vždy, pokud vzdání se funkce bránil ‚důležitý zájem služby‘, přičemž toto posouzení zůstalo v jeho vylučné kompetenci. Tak se vytvořil začarovaný kruh, kdy prokurátor byl vydán na milost a nemilost generálnímu prokurátorovi, který jej mohl v libovolných lhůtách odvolat, i bez jeho souhlasu jej překládat apod. Postupně, jak se stávalo prokurátorské povolání se změnou organizační struktury a náplně práce, poklesem životní úrovně a společenského postavení, majícím původ v nízkém finančním zabezpečení, čím dále tím méně přitažlivějším, jevílo se téměř feudální postavení prokurátorů zvláště tíživým, neboť veto, které generální prokurátor pravidelně uplatňoval, bránilo jim v lepším společenském uplatnění, nehledě k tomu, že projev nespokojenosti a tendence z prokuratury odejít měly často za následek šikanování prokurátora, který tak byl trestán za ‚neuvědomělé‘ nedocení prokurátorské práce. Uvedená zákonná úprava, zbavující prokurátora právní ochrany jeho pracovního poměru, se pak odrážela i ve vnitřní struktuře tohoto monokratického orgánu, ovládaného tuhým byrokratickým centralismem, který ochromoval svou bezperspektivností iniciativu řadových prokurátorů. [...]

Prokurátor [dle § 41 zák. č. 60/1965 Sb. – pozn. autora] nebo vyšetřovatel prokuratury může se vzdát své funkce. Prohlášení o tom musí být písemné. Vzdání se funkce může generální prokurátor odmítnout jen výjimečně z důležitých celospolečenských zájmů. [...]

Pojem ‚důležitých celospolečenských zájmů‘ není v zákoně ani v jiném předpise vysvětlen a jeho výklad závisí zcela na subjektivním názoru generálního prokurátora, kterému se tak dostává neomezené vlády nad pracovním osudem podřízených prokurátorů. [...]

Lze namítnout, že v současné době, kdy došlo ke změně ve vedení generální prokuratury, nebude již § 41 zák. o prokuratuře v dosavadním duchu používán a že nový generální prokurátor zaujme lidštější stanovisko při výkladu tohoto ustanovení. [...] Nelze však připustit tak širokou formulaci zákona, jehož výklad by byl zcela závislý na subjektivních osobních názorech nejvyššího představitele resortu, který je může čas od času měnit. Ostatně celá tato koncepce zákona, která nepřipouští ani výpověď ze strany generálního prokurátora, toliko zánik pracovního poměru prokurátora v případě, bylo-li mu uloženo jako kárné opatření propuštění, nebo splnil-li nárok na plný starobní důchod, svazuje v současné době ruce generálnímu prokurátorovi, který podle tohoto zákona nemůže řešit pracovní poměr těch prokurátorů, jejichž odchod z resortu by byl žádoucí.⁸³

Generální prokurátor, od něhož autorka očekávala lidštější stanovisko k aplikaci § 41 zákona o prokuratuře, byl v květnu 1969 ze své funkce odvolán a zmíněné ustanovení zůstalo v platnosti až do roku 1993.

⁸³ Lhotská, B. Zánik pracovního poměru prokurátora. Socialistická zákonnost, 1968, č. 11, str. 668–672.

6. Prokuratura v době normalizace

6.1 Zpět do řady

Novým generálním prokurátorem byl jmenován Ján Feješ, který se osvědčil již u Státní prokuratury jako vedoucí její pobočky v Bratislavě. Byl osobním přítelem G. Husáka, kterému pomohl při jeho rehabilitaci počátkem 60. let. Po krátkém působení ve funkci zavelel k ostré změně kurzu v projevu ze dne 25. 6. 1969, z něhož vybírám následující pasáže:

„Kritika porušovania zákonnosti z päťdesiatych rokov však bola antisocialistickými a oportunistickými silami aj voči prokuratuře preexponovaná a paušalizovaná do takej miery, že prokuratura strácala vo verejnosti potrebnú autoritu a prokurátori boli vystavovaní útokom i za celkom zákonné a odovodnené zásahy. [...]

Činy namierane proti vnútorným a vonkajším záujmom socialistického štátu boli postihované s veľkou nerozhodnosťou, ba v niektorých prípadoch aj so zjavnou nechutou. [...] Je všeobecne známe, že v súvislosti s protisovietskymi demonštráciami dochádzalo na rôznych miestach zjavne k protispoločenským výtržnostiam vysokej závažnosti. Boli však prokurátori, ktorí tieto činy odmietli stíhať s odôvodnením, že u osob doteraz netrestaných nemôže byť naplnený zákonný znak, že čin bol spáchaný ‚zo zjavnej neúcty k spoločnosti‘. Domnievam sa, že ťažko možno nájsť iné jednanie, ktoré by výraznejším spôsobom vyjadrovalo pohrdanie zásadami, na ktorých je budovaná naša socialistická spoločnosť. [...]

Dnes už musí byť každému na prokuratuře jasné, že nemôžeme budovať socializmus bez Sovietskeho zväzu a v prostredí ovládanom protisovietskymi emóciami. Každému z nás musí byť jasné aj to, že v rezorte prokuratury pre anisovietismus niet miesta. [...] Snáď každý pochopí, že požiadavky otvorených hraníc a beztretnosti ich prechodu je zjavným nedbaním politickej reality. [...] Nesmieme pripustiť, aby boli rehabilitovaní páchatelia trestnej činnosti, aby boli očisťovaní usvedčení nepriatelja socializmu. [...]

Musíme skončovať s úvahami, či u právnika na prokuratuře je dôležitejšia odborná zdatnosť, alebo politická vyspelosť. Odmietam, keď sa podceňuje celý rad pracovníkov na prokuratuře len preto, že absolvovali právnickú školu pracujúcich. [...] U radových pracovníkov prokuratury nerátame so žiadnymi provierkami. Pokiaľ v minulých mesiacoch zakolísali, záleží na ich schopnosti zbaviť sa omylov a vedieť sa angažovať pre politiku strany.⁸⁴

Z citovaného příspěvku mj. vyplývá, že řada prokurátorů na nižších pozicích s pražským jarem sympatizovala a odmítala se podílet na represích vůči účastníkům protiokupačních demonstrací. Co se personálních čistek týče, prokuratura se očistila nejen od „zakolísavších“ vedoucích pracovníků, ale odchody z prokuratury se odvíjely primárně od prověrek v KSČ, kde byla většina prokurátorů,

⁸⁴ Feješ, J. Z referátu generálního prokurátora. Prokuratura, 1969, č. 4, str. 299 a n.

přičemž kdo byl ze strany vyloučen, ten byl v drtivé většině případů rovněž propuštěn z prokuratury, neboť dle pozoruhodné právní konstrukce nedostal svému slibu dle § 39 zákona o prokuratuře,⁸⁵ neboť jeho vyloučení z KSČ svědčilo o tom, že nebyl věrný věci socialismu a nedbal o zájmy pracujícího lidu, jehož byla KSČ předvojem.⁸⁶ Osoby, které postihlo pouze tzv. vyškrtnutí ze strany, mohly na prokuratuře zůstat, ale se zaraženým služebním postupem, příp. byly přesunuty na nedostatečně obsazené okresy (zejm. do severních Čech). Prokuratura se v důsledku čistek dostala do personální krize, která byla o to hlubší, že neutěšená personální situace vládla i před rokem 1968, což bylo mj. dáno i faktickou nepoužitelností většiny „péešpáků“ (tj. prokurátorů-absolventů Právnícké školy pracujících).

K průběhu Pražského jara a následného počátku normalizace na „řadové“ prokuratuře jsou pozoruhodné dvě zprávy Městského prokurátora v Brně dr. Gottwalda adresované Městskému výboru KSČ z let 1969 a 1970. Vyplývá z nich, že v květnu 1968 bylo na místním výboru KSČ zvoleno reformistické vedení a někteří zaměstnanci sepsali rezoluci na podporu prohlášení Dva tisíce slov. Po 21. srpnu 1968 drtivá většina zaměstnanců podepsala rezoluce proti vstupu okupačních vojsk (později prý vyplynulo, že někteří tak neučinili dobrovolně, ale jejich projev nesouhlasu měl být v tehdejší vypjaté atmosféře ihned umlčován), městský prokurátor byl některými pracovníky ostře napadán, že si přál okupaci a opakování maďarských událostí. Duch odporu ještě vládá i na počátku následujícího roku, neboť po demonstracích v souvislosti s hokejovým utkáním ČSSR–SSSR v březnu 1969 podpořilo stanovisko UV KSČ odsuzující „vandalské činy“ pouhých pět (jmenovitě vyzdvižených) prokurátorů. Na městské prokuratuře tehdy působilo něco málo přes 30 prokurátorů a vyšetřovatelů prokuratury, přičemž v důsledku čistek na počátku normalizace bylo propuštěno pět prokurátorů a vyšetřovatelů a dvě správní pracovnice. Vedoucí místního výboru KSČ z doby Pražského jara emigrovala.

Významné omezení pravomoci prokurátora přinesl tzv. pendrekový zákon (resp. zákonné opatření) č. 99/1969 Sb., o některých přechodných opatřeních nutných k upevnění veřejného pořádku, neboť pro vymezený okruh zejména politicky motivovaných trestných činů a přečinů nebylo nutno konat přípravné řízení a trestní řízení před soudem bylo zahájeno nikoliv na základě obžaloby podané prokurátorem, ale na základě trestního oznámení orgánů SNB; v těchto případech tedy prokurátor nemohl ani vykonávat dozor na postupem SNB. Z této úpravy je patrná nedůvěra začínajícího normalizačního režimu k tehdejší prokuratuře, byla však platná pouze do konce roku 1969.

⁸⁵ „Slíbují na svou čest a svědomí, že budu věren Československé socialistické republice a věci socialismu, že budu střežit, prosazovat a upevňovat socialistickou zákonost, dbát při plnění svých povinností zájmů republiky a pracujícího lidu a zachovávat mlčenlivost ve věcech úředních.“

⁸⁶ Dle osobních vzpomínek O. Motejla při rozhovoru s autorem dne 3. 7. 2008.

S utužováním normalizace se popis situace na prokuratuře v době Pražského jara vyostřoval, přičemž zvláště závažným zločinem pravicovo-oportunistického vedení byly návrhy na změnu působnosti prokuratury:

„Po zmene vedúcich funkcionárov v apríli 1968 sa dovŕšila kríza vovnútri prokuratury. Namiesto orientácie na dôsledné vykonávanie socialistickej zákonosti, ktorá mohla viesť aspoň k čistočnej obrane proti útokom socializmu nepriateľských síl a k obmedzeniu anarchie, orientovalo pravicovooportunistické vedenie prokuratorský dozor na ochranu práv jednotlivcov, sústredovalo pozornosť ku zmenám v pojatí funkcie a organizácie prokuratury a hlavne sa zaoberalo riešením kádrovej očisty prokuratury v súlade s tlakom pravice i reakčných síl. [...] Mnohí pracovníci prokuratury prešli na pozície pravicového oportunistizmu a s novomenovanými prokurátormi, neovládajúcimi problematiku prokurátorskej práce a zhusta pravicovo orientovanými, nemalou mierou ovplyvňovali prebiehajúcu deštrukciu prokuratury. Po auguste 1968 bola prokuratúra ovládaná protisovietskymi a nacionalistickými emóciami. [...]

Vieme, že príčinou podstatného oslabenia úlohy prokuratury v krízovom období rokov 1968 a 1969 bolo upustenie od uplatňovania vedúcej úlohy KSČ v činnosti prokuratury, zatemňovanie a neplnenie úlohy prokuratury ako mocenského orgánu socialistickeho štátu a strážcu socialistickej zákonosti, opúšťanie socialistickej princípov činnosti prokuratury. Preto za najpodstatnejší klad našej práce v uplynulom období považujeme obnovenie a dôsledné uplatňovanie stranického riadenia, skutočnosť, že sme sa riadili v našej práci politikou KSČ a leninskými princípmi činnosti prokuratury.“⁸⁷

„Spochybňovanie základných pricípov organizácie a činnosti našej prokuratury, ktoré vyúsťovalo aj do legislatívnych návrhov, v prevažnej miere smerovalo k návratu k buržoáznemu štátnemu zastupiteľstvu. Tým mal byť zbavený socialistickej štát dôležitého nástroja v boji pri ochrane socialistickeho štátneho zriadenia, majetku v socialistickej vlastníctve, socialistickej spoločenských vzťahov.“⁸⁸

6.2 Důsledky federalizace

V důsledku federalizace Československa došlo k vytvoření tří soustav státních orgánů (federální a obě republikové), přičemž tato změna se odrazila i v organizaci prokuratury. V návaznosti na ústavní zákon č. 143/1968 Sb., o československé federaci, byl přijat ústavní zákon č. 155/1969 Sb., měnící ústavu z r. 1960. Soustavu prokuratury tvořila Generální prokuratura Československé socialistické republiky, Generální prokuratura České socialistické republiky, Generální prokuratura Slovenské socialistické republiky a nižší články. Generální prokurátory republik jmenovalo a odvolávalo předsednictvo národní rady příslušné

⁸⁷ Feješ, J. Projev generálního prokurátora. Prokuratura, 1971, č. 2, str. 9.

⁸⁸ Feješ, J. Projev generálního prokurátora. Prokuratura, 1972, č. 4, str. 8.

republiky, a to k návrhu generálního prokurátora ČSSR. Republikoví generální prokurátoři byli odpovědní příslušné národní radě.

Generálnímu prokurátorovi ČSSR byla podřízena „federální“ Generální prokuratura, jejíž součástí byla i hlavní vojenská prokuratura, nižší vojenské prokuratury, jakož i generální prokurátoři republik, avšak pouze při výkonu dozoru nad prováděním a zachováváním zákonů a jiných právních předpisů vydaných orgány ČSSR. Orgány prokuratury v republikách byly podřízeny příslušnému republikovému generálnímu prokurátorovi. Generálnímu prokurátorovi ČSSR byly podřízeny výjimečně v případech stanovených v zákoně. Bližší vymezení této výjimky přinesla novela zákona o prokuratuře č. 147/1969 Sb., dle které byly orgány prokuratury v ČSR a SSR podřízeny generálnímu prokurátorovi ČSSR v případech, kdy generální prokurátor ČSSR považuje za nutné uložit jim úkoly v naléhavém zájmu ČSSR proto, že hrozí nebezpečí z prodlení, nebo proto, že generální prokurátor republiky je nečinný. Možnost federálního generálního prokurátora zasáhnout do činnosti republikových prokuratur tedy byla minimální, přičemž fakticky se tohoto ustanovení neužívalo. Federální generální prokuratuře tak zůstal vyhrazen všeobecný dozor nad orgány s federální působností a úsek vojenské prokuratury.

V roce 1970 došlo k reálnému ustanovení republikových generálních prokuratur, přičemž Generální prokuratura SSR vznikla transformací sekretariátu náměstka generálního prokurátora pro Slovensko sídlícího v Bratislavě, kterážto funkce byla zřízena již zákonem č. 65/1956 Sb. Prvním generálním prokurátorem ČSR byl Jaroslav Krupauer, který na generální prokuratuře působil již v dobách prof. Bartušky, shodou náhod se na ní udržel i v době Pražského jara a poté se stal náměstkem Jána Feješe. V pozici generálního prokurátora ČSR vydržel až do listopadu 1989.

Mocenské těžiště prokuratury se tak přeneslo z generální prokuratury federální na generální prokuratury republikové. Z federální úrovně zřejmě byly tendence tento stav změnit, přičemž prokurátor generální prokuratury ČSSR J. Procházka v článku z roku 1987 navrhl změnu zákona v tom směru, že generálnímu prokurátorovi ČSSR jsou při výkonu dozoru podřízeni všichni prokurátoři, přičemž prokurátoři v republikách řídí zásadně prostřednictvím generálních prokurátorů republik.⁸⁹ Pochybuji přitom, že by se jednalo jen o jeho soukromý názor, který by s vedením nijak nekonzultoval.

K výraznějším právním změnám upravujícím postavení prokuratury poté až do listopadu 1989 nedošlo.

⁸⁹ Procházka, J. K úvahám nad právní úpravou úkolů a organizace čs. prokuratury. Prokuratura, 1987, č. 4, str. 476.

6.3 Postavení prokurátora za normalizace

Dle zákona č. 60/1965 Sb. mohl být prokurátorem jmenován absolvent právnické fakulty starší 24 let, který absolvoval dvouletou čekatelskou praxi a složil závěrečnou zkoušku, přičemž poslední dvě podmínky mohl generální prokurátor prominout, což se v praxi také zhusta dělo a čekatelská doba byla často zkracována. Pro zacelení personálních děr vzniklých v důsledku čistek na počátku normalizace bývalo studentům práv udělováno resortní stipendium, a to za závazek nastoupit po ukončení studia na prokuraturu po dobu pěti let.

Co se platových podmínek týče, ty byly srovnatelné se soudci, avšak dle vzpomínek pamětníků měli např. podnikoví právníci vyšší platy. Významnou složkou příjmu byly osobní odměny vyplácené dvakrát ročně, jež se mohly mezi jednotlivými prokurátory významně (i trojnásobně) lišit, a to zejména s ohledem na „prověřenost“ a „spolehlivost“ konkrétních pracovníků. Pozice prokurátora se v tehdejší společnosti těšila značné prestiži, neboť být s prokurátorem „zadobře“ se mohlo vždycky hodit. Zejména na menších okresech, kde každý znal každého, se proto vyskytovali jedinci, kteří tohoto svého postavení mohutně využívali, což v dobách podpultové distribuční sítě a klientelistických vazeb mohlo být značně výhodné.

Nezbytnou podmínkou profesního růstu bylo členství v KSČ, v roce 1986 bylo 71 % prokurátorů a vyšetřovatelů prokuratury členy či kandidáty KSČ.⁹⁰ Působení na generálních prokuraturách bylo *de facto* podmíněno členstvím v Lidových milicích, což se pro dotyčné osoby stalo osudné po účinnosti lustračního zákona. Straníci pak stáli na škále od „kovaných“ až po „formální“, přičemž ti nejprověřenější dostávali k vyřízení „citlivé“ věci, které si příp. mohla atrahovat nadřízená prokuratura. Vedoucí prokurátoři byli v pravidelném styku s příslušnými sekretariáty KSČ, odkud dostávali pokyny pro svoji činnost.

K životu na prokuratuře samozřejmě patřily nejrůznější školení, studium VUMLu, cvičení civilní obrany apod. Prokurátoři se rovněž museli podílet na osvětové činnosti, a to v návaznosti na roční plány právně výchovné a propagační činnosti vypracované na každé prokuratuře. Například v roce 1984 si prokurátoři v ČSR připsali celkem 12 572 právně výchovných akcí, z toho 8 618 přednášek, 2 152 besed, 1 152 článků, 615 vystoupení v rozhlase a 35 v televizi.⁹¹

Oproti padesátým letům, kdy se do politických procesů souvisejících zejména s kolektivizací musela zapojit drtivá většina prokurátorů, však bylo možné v době normalizace stát víceméně úspěšně stranou politických tlaků a věnovat se odborné činnosti. Při troše snahy si mohl prokurátor u svých nadřízených vybudovat pověst „nepoužitelné“ osoby, které není radno určité věci přidělovat.

⁹⁰ Krupauer, J., Prokuratura v ČSR po XVII. sjezdu v KSČ. Prokuratura, 1986, č. 4, str. 332.

⁹¹ 35 let československé prokuratury. Naše vojsko: Praha, 1987, str. 161.

7. Působnost prokuratury a principy její organizace a činnosti

V této části práce popisují působnost prokuratury dle zákona č. 60/1965 Sb. (dále jen zákon o prokuratuře), zejména s ohledem na její reálný výkon v době normalizace. Působnost prokuratury coby „strážkyně socialistické zákonitosti“ a principy její organizace však již byly ustaveny nejpozději zákonem č. 65/1952 Sb. a dalšími změnami právní úpravy se jen upřesňovaly a doplňovaly.

Jako hlavní zásady organizace a činnosti prokuratury se tradičně uváděly zásady centralizace, jednotnosti (resp. monolitnosti) a monokratičnosti.⁹² Princip centralizace stanovuje podřízenost níže postavených prokuratur vyšším prokuraturám a řadových prokurátorů vedoucím prokurátorům. Z tohoto principu vyplývalo oprávnění atrahovat vyšší prokuraturou věc příslušející nižší prokuratuře, a to jak *ad hoc*, tak všechny věci určité kategorie. Se zásadou centralizace úzce souvisela zásada nezávislosti na místních orgánech, jež však byla zejména ve vztahu k orgánům stranickým spíše iluzorní. Zásada jednotnosti znamená, že prokuratura je navenek jednotným orgánem s jednotně stanovenými úkoly, jejím důsledkem je zastupitelnost jednotlivých prokurátorů při výkonu dozoru a právo vedoucího prokurátora vykonávat oprávnění podřízených prokurátorů, příp. jim věc odebrat a přidělit jinému. Ze zásady monokratičnosti vyplývá, že rozhoduje jedna osoba – prokurátor – a nikoliv kolektivní orgán, přičemž celou soustavu vede jediná osoba – generální prokurátor ČSSR.

Jednotlivé úseky prokurátorského dozoru nad prováděním a zachováváním zákonů a jiných právních předpisů ministerstvy a jinými orgány státní správy, národními výbory, soudy, hospodářskými a jinými organizacemi i občany pak byly v § 3 zákona o prokuratuře rozděleny takto:

- a) dozor nad důsledným prováděním a zachováváním zákonů a jiných právních předpisů ministerstvy a jinými orgány státní správy, národními výbory, hospodářskými a jinými organizacemi a jednotlivými občany (všeobecný dozor),
- b) trestní stíhání osob, které se dopustily trestních činů, jakož i provinění a přestupků, jestliže to zákon stanoví,
- c) dozor nad zachováváním zákonitosti v přípravném řízení trestním,
- d) dozor nad zákoností postupu a rozhodování soudů a státních notářství a účastí v řízení před soudy a státními notářstvími,
- e) dozor nad zachováváním zákonitosti v místech, v nichž se vykonává vazba, trest odnětí svobody, ochranné léčení a ochranná výchova.

V praxi se působnost prokuratury dělila na úsek všeobecného dozoru, působnost v trestním řízení, občansko-soudní dozor a dozor nad zachováváním zákonitosti v místech omezení osobní svobody.⁹³

⁹² Blíže viz Plundr, O., Hlavsa, P. Organizace justice a prokuratury. Panorama: Praha, 1980, str. 158 a n.

⁹³ Jelikož ohledně posledního úseku dozoru (tj. nad zachováváním zákonitosti v místech omezení osobní svobody) se mně nepodařilo získat jiné zdroje než oficiální dobové výklady

7.1 Všeobecný dozor

Všeobecný dozor zahrnoval veškerou dozorovou činnost prokuratury nad zachováním zákonů vyjma činnosti náležející do jiných úseků. V rámci všeobecného dozoru byla přezkoumávána nejen zákonost konkrétních rozhodnutí a postupu správních orgánů, ale i podzákonné právní předpisy a další normy.

Dozor nad zákoností individuálních právních aktů prováděl prokurátor jak na základě vlastních poznatků, tak na základě podnětů občanů, jimiž byl povinen se zabývat a ve stanovené době na ně reagovat. Ohledně vlastních poznatků se jednak „vytěžovaly“ určité typy trestních věcí (v případě pracovních nehod, zda byly dodrženy předpisy o bezpečnosti práce, u rozkrádání socialistického majetku, zda byl tento patřičně zabezpečen apod.) a dále se konaly u jednotlivých orgánů a organizací prověrky za účelem zjištění stavu zákonitosti na určitém úseku, pokud bylo prověřováno více úseků, jednalo se o tzv. komplexní prověrky.

Hlavními prostředky, jimiž mohl prokurátor v rámci všeobecného dozoru plnit své úkoly, byly protest a upozornění. Protest bylo možno podat jak proti obecným právním předpisům, tak individuálním právním aktům, pokud tyto byly dle názoru prokurátora nezákonné. Podával se u orgánu, jenž příslušné rozhodnutí vydal, nebo u orgánu nadřízeného. Pokud to prokurátor navrhl, odkládala se vykonatelnost napadeného rozhodnutí. Dotčený orgán musel o protestu rozhodnout do 30 dnů (leďa by prokurátor stanovil jinou lhůtu), a buď mu plně vyhověl a napadené rozhodnutí zrušil, příp. nahradil rozhodnutím odpovídajícím zákonu, nebo protestu nevyhověl a předložil věc k rozhodnutí nadřízenému orgánu, proti jehož rozhodnutí bylo možno podat další protest. Upozornění prokurátor podával, pokud zjistil porušení zákona, avšak nebylo třeba rušit konkrétní rozhodnutí. Dotčený orgán byl povinen v zásadě do 30 dnů upozornění projednat, učinit opatření k odstranění porušování zákonů a podat o výsledku projednání a o učiněných opatřeních prokurátorovi zprávu.

Všeobecný dozor tak do jisté míry nahrazoval správní soudnictví, ovšem s tím významným rozdílem, že prokurátor neměl rozhodovací pravomoc. Dotčený občan navrhuje prokurátorovi podání protestu na rozdíl od správního soudnictví nebyl subjektem řízení, ale stál v pozici prosebníka, neboť rozhodnutí o podání protestu bylo čistě věcí prokurátora. Protestům bývalo v drtivé většině případů vyhověno (více než v devadesáti procentech), avšak prokurátoři často nezjišťovali, zda skutečně došlo k nápravě, někdy se pouze spokojili s vyrozuměním, že protestu bylo vyhověno, aniž by si vyžádali zaslání příslušného rozhodnutí.⁹⁴

(např. 35 let československé prokuratury. Naše vojsko: Praha, 1987, str. 118 a n., Plundr, O., Hlavsa, P. Organizace justice a prokuratury. Panorama: Praha, 1980, str. 157–158), na které laskavého čtenáře odkazuji, se touto problematikou blíže nezabývám.

⁹⁴ Toman, J. Poznatky prokuratury v ČSR o kvalitě a účinnosti prostředků všeobecného dozoru. Prokuratura, 1985, č. 2, str. 127.

Právě v absenci rozhodovací pravomoci prokurátora, za současné povinnosti dotčených orgánů se jeho podněty zabývat, lze spatřovat paralelu s úlohou veřejného ochránce práv. Úkolem prokurátora však nebylo chránit práva občanů, ale dozírat na zachování socialistické zákonnosti, a to i proti vůli dotčených jedinců. Prokurátor mohl podat protest i proti nezákonnému rozhodnutí učiněnému ve prospěch občana. Prokurátor v první řadě střežil zájmy státu a prosazování práv občanů bylo z tohoto pohledu až sekundární.

V rámci přezkumu správních rozhodnutí se prokurátoři zejména zabývali stavebním řízením a bytovou problematikou (přidělování bytů). Na správních úřadech se příležitostně konaly prověrky, na jejichž základě se psala komplexní upozornění. Správní orgány často vítaly, že můžou s prokurátorem nejednoznačné právní otázky konzultovat, ujednotit tak svůj postup a opřít se o prokurátovo stanovisko.

Za zmínku stojí, že generální prokuratury republik si atrahovaly výkon všeobecného dozoru ve věcech pasových, zjevně z toho důvodu, aby se eliminovali případní štourolové na nižších stupních, kteří by chtěli zjišťovat, proč tomu kterému jedinci byla znemožněna cesta do zahraničí a zda takové rozhodnutí není náhodou nezákonné.

Zatímco všeobecný dozor nad správními orgány nepostrádal jistý význam a logiku, tato zcela absentovala u všeobecného dozoru nad podniky a jinými socialistickými organizacemi. Prověrky se u těchto organizací prováděly kampaňovitě, příp. za účelem získávání „čárek“, jakkoliv muselo být zřejmé, že jejich faktický dopad je nulový.

Výmluvné jsou v tomto ohledu zprávy z konkrétních prověrek. V roce 1980 byla Okresní prokuraturou v Lounech provedena prověrka u Semenářského státního podniku v Lounech, za účelem zjištění stavu zákonnosti na úseku bezpečnosti provozu a ochranu vozového a strojního parku. Zjištěny byly následující závěry: neprováděly se lékařské prohlídky traktoristů a řidičů; neprovádělo se teoretické ani praktické školení k zajištění bezpečnosti práce; nebyly zjištěny záznamy kontrol, zda je zajištěno bezpečné spojení vozidel; opakují se záznamy o již dříve zjištěných technických závadách na vozidlech (aniž by byly odstraněny); bylo zjištěno, že traktoristé parkují vozidla za účelem svačin a obědů, aniž by zajistili jejich uzamčení; byly zjištěny občasně jízdy pro soukromé účely. Výsledkem prověrky bylo komplexní upozornění, které bylo projednáno na poradě s vedoucími pracovníky za účasti prokurátora a byla podána zpráva o opatřeních k nápravě chyb. Prověrka byla hodnocena kladně: „*Dobrá příprava prověrek, konkrétnost použitých hledisek odrážejících palčivou problematiku nutnosti upevnit zákonnost v dopravě zemědělských organizací pozitivně přispěly do podvědomí mnoha statkových pracovníků zafixovat činnost prokuratury nikoliv jako orgánu výlučně trestní represe, ale jako odborníka, který jim odhalením chyb a nedostatků pozitivně pomáhá a radí. Nepochybně zvýšily autoritu prokuratury jako strážce socialistické zákonnosti, sledující především preventivně předcházet*

nezákonnosti a naše občany vychovávat bez donucení správně a odpovědně plnit uložené úkoly.“⁹⁵

V roce 1986 se v Jihočeském kraji uskutečnila komplexní prověrka týkající se vodohospodářů působících v JZD, účastnilo se jí osm okresních prokuratur, bylo provedeno 77 prověrek u JZD a dalších organizací, podáno 10 souhrnných upozornění. Bylo zjištěno, že funkce vodohospodáře je v JZD a státních statcích kumulována s jinými (vodohospodáři byli i traktoristé), v rozporu s vyhláškou nejsou jejich jména často oznamována příslušnému vodohospodářskému orgánu ani ONV, vodohospodáři většinou nejsou iniciativní při vypracování návrhů na zlepšení jakosti odpadních vod, nezpracovávají dlouhodobější koncepce hospodaření s vodou a čištění odpadních vod, neboť je prý nikdo nepožadoval, nemají předepsané vzdělání a ani si je nedoplňují, neodebírají odbornou periodickou literaturu.⁹⁶

Pozoruhodný je rovněž popis výkonu všeobecného dozoru ve Slovenských energetických strojárnách S. M. Kirova, k. p. Tlmače. Jedním z opatření při průběhu prověrky bylo umístění schránky, kam mohli pracovníci vhadzovat své připomínky. Vyhodnocením připomínek bylo zjištěno, že v organizaci jsou nedostatky na poli pracovní disciplíny, zejména se v pracovní době požívají alkoholické nápoje, a za její porušování se nevyvozuje zodpovědnost vůči všem pracovníkům stejně, není rovněž dostatečně zabezpečen socialistický majetek a právně-propagační činnost je na slabé úrovni. Připomínky byly projednány s vedoucími pracovníky, kteří přijali příslušná opatření, např. na úseku boje proti alkoholismu začaly být vykonávány časté kontroly. V podniku se rovněž konaly dny otevřených dveří, kdy se mohli pracovníci obrátit se svými podněty na přítomné prokurátory, čehož využilo šest pracovníků.⁹⁷ Konečně při provedené komplexní prověrce k vyhodnocení stavu zákonnosti ve sklářských podnicích Severočeského kraje bylo mimo jiné rovněž zjištěno, že výrobky nejsou řádně baleny, což je v rozporu s § 178 odst. 1 hosp. řádu, tyto se pak při přepravě často rozbíjejí, což způsobuje hospodářské škody. Neobstála snaha přenést odpovědnost na nešetrný způsob přepravy na dráze.⁹⁸

Jakkoliv hlavním úkolem prokuratury „leninského typu“, kterým se odlišovala od buržoazního státního zastupitelství, měl být dozor nad zachováním zákonnosti, a to v zásadě na všech úsecích společenského života, v praxi se prokuratura věnovala zejména trestnímu řízení a všeobecnému dozoru byla věnována minimální pozornost, což se odrazilo i ve skutečnosti, že se mu věnovala

⁹⁵ Vorel, J. Větší pozornost dopravě v provozu ČSSS a JZD. Prokuratura, 1980, č. 2, str. 64–67.

⁹⁶ Topka, J. Poznatky o stavu zákonnosti při dodržování vyhlášky č. 42/1976 Sb., o vodohospodářích v orgánech a organizacích zemědělského sektoru Jihočeského kraje. Prokuratura, 1986, č. 4, str. 349 a n.

⁹⁷ Varga, M. Skúsenosti z výkonu sústredeného dozoru prokuratury. Prokuratura, 1988, č. 3, str. 324.

⁹⁸ Kalous, A. K některým formám zvyšování účinnosti všeobecného dozoru. Prokuratura, 1988, č. 2 str. 204.

naprostá menšina prokurátorů.⁹⁹ Prověrky, které se věnovaly požívání alkoholu na pracovišti, nezamykání traktorů či rozbíjení skleněných výrobků v důsledku jejich nedbalého balení, se tak stávaly prázdňím rituálem navenek prokazujícím, že prokuratura nadále strážila zákonnost na všech frontách, ale fakticky byla tato činnost pro komunistický režim bez jakéhokoliv praktického užítku.

7.2 Dozor v trestním řízení

V praxi zdaleka nejrozšířenějším úkolem prokurátora byl výkon dozoru nad zachováním zákonnosti v přípravném trestním řízení (resp. od zahájení trestního stíhání až do podání obžaloby, příp. jiného meritorního rozhodnutí), k čemuž byl nadán oprávněními vymezenými zejména v § 174 tr. řádu, mj. mohl dávat vyšetřovatelům závazné pokyny k vyšetřování, rušit nezákonná a neodůvodněná rozhodnutí vyšetřovatelů a nahrazovat je vlastními, odejmout vyšetřovateli věc a přikázat ji jinému, příp. provést vyšetřování či jeho část sám. Prokurátor rozhodoval o vzetí do vazby, nařizoval domovní prohlídku a měl vyhrazena další významná rozhodnutí činěná v průběhu přípravného řízení. Po skončení vyšetřování podal prokurátor obžalobu nebo mohl trestní stíhání obviněného zastavit, věc postoupit nebo přerušit. Obžalobu pak prokurátor zastupoval před soudem. Podávat detailnější popis role prokurátora v trestním řízení by však dublovalo jiný příspěvek v tomto sborníku týkající se trestního práva procesního,¹⁰⁰ proto se v této části omezím jen na několik poznámek ohledně role prokuratury v politických procesech.

Příkazem generálního prokurátora ČSR č. 4/1976 o organizaci a řízení práce byla dle čl. 26 zřízena na krajských prokuraturách speciální oddělení, která vykonávala dozor ve vyšetřování konaném vyšetřovateli krajské správy StB. Právě prokurátoři působící na těchto speciálních odděleních (která existovala i před rokem 1976) vykonávali dozor nad politicky významnými kauzami, přičemž postupovali plně dle intencí StB. Speciální oddělení byla zřízena rovněž na generálních prokuraturách, která fakticky dozorovala vyšetřování politických procesů, které byly pro komunistický režim zásadní. Na vyšších stupních prokuratur se rovněž sepsala obžaloba a navrhl trest a kompletní spisový materiál se postoupil na věcně příslušnou krajskou či okresní prokuraturu, která na obžalobu pouze doplnila svoji hlavičku a podala ji k soudu. Podobně postupovali prokurátoři na speciálních odděleních krajských prokuratur vůči okresním prokuraturám.

⁹⁹ Na Městské prokuratuře v Brně působilo v 80. letech kolem 40 prokurátorů, z toho se všeobecnému a občansko-soudnímu doзору věnovalo kolem 6 osob (Kuchta, J., Schelle, K. Státní zastupitelství. Živa: Zlín, 1994, str. 32). Na menších okresních prokuraturách byl většinou jen jeden „netrestní“ specialista.

¹⁰⁰ Podrobně k roli prokurátora v přípravném řízení rovněž Růžička, M. Veřejná žaloba a orgány konající přípravné řízení v ČR. C. H. Beck: Praha, 2005, str. 268 a n.

Pokud politická kauza nebyla natolik významná, aby ji dozorovali specialisté z krajské prokuratury, pak citlivé věci vyřizoval buď přímo okresní prokurátor, nebo někdo z osvědčených kádrů. Jednalo se zejména o trestné činy proti republice dle I. hlavy zvláštní části trestního zákona. Nutno však konstatovat, že i řadoví prokurátoři dozorovali vyšetřování trestných činů, které v demokratickém režimu nemohou obstát. Jednalo se zejména o trestný čin opuštění republiky dle § 109 tr. zák., jakkoliv byl tento trestný čin v drtivé většině případů souzen v nepřítomnosti obžalovaných, vyskytovaly se i případy, kdy se emigrace nezdařila a dotyční byli např. navraceni z Maďarska nebo se z rozličných důvodů do ČSSR vrátili. Za další trestné činy tohoto typu lze pokládat rozkrádání socialistického majetku dle § 132 tr. zák., za který hrozil podstatně přísnější trest než u jiné majetkové trestné činnosti chránící „běžné“ vlastnictví, přičemž trestný čin poškozování socialistického majetku bylo možno spáchat i z nedbalosti, nebo příživnictví dle § 203 tr. zák., kterého se dopustil ten, kdo se soustavně vyhýbá poctivé práci a dává se někým vydržovat nebo si prostředky k obživě opatřuje jiným nekalým způsobem. U posledně jmenovaného trestného činu někteří prokurátoři trestní stíhání zastavovali např. s argumentem, že dotyčný měl dostatečný majetek a nedošlo tak k naplnění zákonných znaků objektivní stránky trestného činu.

Komunistický režim měl rovněž zájem na nestíhání prominentních osob, byť se dopustily trestné činnosti. Tuto službu většinou zajišťovala SNB, neboť prokurátoři v zásadě nevykonávali dozor nad prověřováním (tj. před zahájením trestního stíhání) a podobné případy se jim většinou na stůl ani nedostaly. Pokud se již tak stalo, pomohl někdy telefonát stranického tajemníka ve stylu „víš soudruhu, ten Tonda je dobrej kluk“, a pokud se dotyčný prokurátor nedovtípl, byla mu věc odebrána. Shora uvedené však neznamená, že by všichni prominenti měli zaručenou beztrestnost, naopak bylo zažitou praxí, že pokud měl být někdo odstraněn ze své funkce, tak místo aby se postupovalo standardním způsobem, raději se na něj přímo nějaká trestní věc „našla“ či „ušila“.

Dalším úkolem prokuratury, zejména jejich vyšších stupňů, bylo „pokrývat“ zločiny a nezákonnosti StB, kterých se dopouštěla zejm. na disidentech, přičemž pokud si postižení stěžovali, buď se na jejich stížnosti v rozporu se zákonem vůbec nereagovalo, anebo se vyřizování stížnosti nějak zadržlo. Výmluvný je v tomto ohledu článek F. Gebauera popisující činnost speciálního odboru Generální prokuratury ČSSR v době normalizace, ze kterého vyplývá, že řada podání stěžujících si na postup StB např. ohledně překročení maximální doby pobytu na cele předběžného zadržení, provedení domovní prohlídky bez příslušného příkazu, ohledně nevrácení zabavených písemností, bránění ve svobodě pohybu apod., byla v rozporu se zákonem bez vyrozumění zakládána s poznámkou, že stěžovatel je disidentem, či že zásah byl proveden v rámci rozkladné akce StB, a proto na podnět nebude reagováno. Pokud byla podána stížnost na použití násilí ze strany příslušníků StB, byla věc vyřizována např. poznámkou, že u Správy SNB bylo zjištěno, že k užití násilí nedošlo či že příslušný náčelník StB sdělil, že dotyční

příslušníci, vůči nimž stížnost směřovala, nepoužívají ani v soukromí hrubých slov a tím méně násilí, a jedná se proto o insinuaci bezpečnostních orgánů.¹⁰¹

Pozice prokurátora v soudním řízení trestním byla víceméně shodná s nynějším postavením státních zástupců. Výraznou odlišností bylo oprávnění generálních prokurátorů podávat u příslušných nejvyšších soudů stížnost pro porušení zákona, a to nejen proti rozhodnutí soudů, ale i prokurátora, vyšetřovatele nebo vyhledávacího orgánu. Dle § 266a tr. ř., pokud stížnost pro porušení zákona směřuje proti rozhodnutí okresního nebo krajského soudu, rozhoduje o ní nejvyšší soud republiky; jestliže směřuje proti rozhodnutí nejvyššího soudu republiky nebo vojenského soudu, rozhoduje o ní Nejvyšší soud ČSSR. Stížnost bylo možno podat rovněž, byl-li zákon porušen ve prospěch obviněného, avšak v tomto případě mohlo být napadené rozhodnutí zrušeno, pouze pokud byla stížnost podána do šesti měsíců od právní moci napadeného rozhodnutí a nejvyšší soud o ní rozhodl do tří měsíců.

7.3 Občansko-soudní dozor

Jakkoliv byla role prokuratury na úseku soudního řízení definována jako dozor nad zákonností postupu a rozhodování soudů, nelze z tohoto označení dovodovat nadřazenost prokuratury nad soudy, prokurátoři nemohli dávat soudům pokyny či rušit jejich rozhodnutí. Dozor nad soudy se realizoval výlučně v rámci privilegované účasti prokurátora v soudním řízení a jeho oprávnění napadat soudní rozhodnutí řádnými i mimořádnými opravnými prostředky, o kterých pochopitelně opět rozhodovaly soudy.

Prokurátor však nemohl vstupovat do sporů v působnosti hospodářské arbitráže ve smyslu zák. č. 121/1962 Sb., o hospodářské arbitráži, což byla quisoudní soustava rozhodující hospodářské spory vznikající při podnikatelské činnosti a v dalších hospodářských vztazích mezi podniky. Okolnost, že v této mimořádně významné oblasti nebyla prokuratura oprávněna zasahovat, poněkud zpochybňuje její roli neomezené strážkyně socialistické zákonnosti. Hospodářská arbitráž však byla spíše orgánem hospodářského řízení než obchodním soudem a právo nemuselo při jejím rozhodování hrát nejvýznamnější roli.¹⁰²

Dle § 35 o. s. ř. byl prokurátor oprávněn podat návrh na zahájení řízení nebo do řízení vstoupit, má-li za to, že to vyžaduje zájem společnosti nebo ochrana práv občanů. Prokurátor byl v řízení oprávněn ke všem úkonům, které může vykonat účastník řízení, pokud nejde o úkony, které může vykonat jen účastník právního vztahu a rovněž nemohl podat návrh na zahájení řízení, šlo-li o ryze

¹⁰¹ Podrobněji viz Gebauer F. Pro Generálního prokurátora ČSSR a prokuratury speciálního odboru zákony neplatily. Prokuratura, 1992, č. 3-4, str. 76-96.

¹⁰² Srov. Spáčil, J. Historie a perspektivy československé prokuratury. Prokuratura, 1992, č. 1-2, str. 35.

osobní právo občana. Vyjma shora uvedených výjimek bylo oprávnění prokurátora navrhnout zahájení civilního řízení či do něj vstoupit neomezené, což bylo zdůvodňováno Leninovou tezí, že v socialismu veřejná sféra neexistuje, neboť vše je veřejné,¹⁰³ což je pochopitelné v přímém rozporu se soukromoprávní povahou občanského práva, jež je vlastní demokratickým režimům.

V praxi se nicméně návrhy na zahájení řízení soustředily zejména na případy náhrady škody způsobené pracovníkem socialistické organizací, pokud tato navzdory upozornění prokurátora odmítala sama podat návrh. Dělo se tak zejména v případech regresních nároků, kdy organizace musela nahradit škodu způsobenou zaměstnancem např. při pracovním úrazu jiného zaměstnance nebo při výrobě zmetků. Aby se organizace vyhnuly vedení soudního sporu často o bagatelní částky, reagovaly na upozornění prokurátora tím způsobem, že zaměstnanec dobrovolně uhradil způsobnou škodu, což se fakticky stalo, nicméně dotčený dostal nazpět tutéž částku o několik měsíců později formou mimořádných odměn.

Méně častým návrhem, který nicméně zřetelně osvětluje roli prokurátora na tomto úseku coby strážce socialistické zákonnosti, byl návrh dle § 457 odst. 2 obč. zák., aby plnění z neplatného právního úkonu, který odporuje zákonu, zákon obchází či se přičí zájmu společnosti, připadlo státu. Mohlo se tak postupovat např. ohledně výdělků tzv. melouchářů. Pokud v případě emigrantů náhodou nedošlo k jejich odsouzení pro trestný čin opuštění republiky, příp. nebyl uložen trest propadnutí majetku, mohl prokurátor podat návrh, aby ve smyslu § 453a obč. zák. jejich majetek připadl do vlastnictví státu.¹⁰⁴ Prokurátoři rovněž často vstupovali do pracovních právních sporů zejména ohledně neplatnosti skončení pracovního poměru. Pravidelně intervenovali v případech návrhů na určení neplatnosti výpovědi podávaných osobami, které byly vyhozeny v rámci čistek po roce 1968. Tyto návrhy byly v zásadě zamítány, a to i díky právní úpravě v tzv. pendrekovém zákoně č. 99/69 Sb., která propouštění těchto osob mimořádně usnadňovala.¹⁰⁵

Dále byly podávány návrhy v rámci nesporného řízení, ke kterým je i dle nynější úpravy státní zastupitelství oprávněno, jako je uložení ústavní či ochranné výchovy, omezení či zbavení rodičovských práv či popření otcovství apod.

Generální prokurátor byl rovněž v občanském soudním řízení oprávněn podat stížnost pro porušení zákona dle § 236 an. o. s. ř. proti všem pravomocným rozhodnutím soudu a státních notářství s výjimkou rozsudků týkajících se rozvodu či neplatnosti manželství. Stížnost bylo nutno podat do tří let od právní

¹⁰³ Srov. tamtéž, str. 36.

¹⁰⁴ § 453a odst. 1 věta první o.s.ř.: „Dopustil-li se vlastník věci takového protiprávního jednání, jímž se trvale zbavil možnosti věc obvyklým způsobem užívat, připadá věc do vlastnictví státu, pokud je v rozporu se zájmem společnosti, aby vlastník s věcí dále nakládal.“

¹⁰⁵ Dle § 4 cit. zák. op.: „[...] toho, kdo svou činností narušuje socialistický společenský řád a ztrácí tím důvěru potřebnou k zastávání dosavadní své funkce nebo svého dosavadního pracovního místa, lze z funkce odvolat, popřípadě s ním i okamžitě rozvázat pracovní poměr.“

moci napadeného rozhodnutí. Ve smyslu § 237 o. s. ř. je ke stížnosti oprávněn generální prokurátor ČSSR, a jde-li o rozhodnutí nejvyššího soudu republiky, krajského nebo okresního soudu, také generální prokurátor příslušné republiky. Stížnost projedná nejvyšší soud republiky, jde-li o rozhodnutí krajského nebo okresního soudu, a Nejvyšší soud ČSSR, jde-li o rozhodnutí nejvyššího soudu republiky. Vzhledem k absenci dovolání šlo o mimořádně významné oprávnění, stížnosti byly většinou podávány z podnětu účastníků řízení, podnět byl zpravidla napřed přezkoumán na krajské prokuratuře, která své stanovisko sdělila generální prokuratuře. Podání stížnosti bylo pochopitelně nenárokové.

8. Vojenská prokuratura

Vojenské soudnictví i prokuratura spadaly až do roku 1952 pod resort Ministerstva obrany, přičemž zákonem č. 65/1952 Sb. byla vojenská prokuratura začleňována do obecné soustavy prokuratury. V čele vojenské prokuratury stál hlavní vojenský prokurátor, který byl současně náměstkem generálního prokurátora. Vojenská prokuratura byla uspořádána ve třech stupních: hlavní vojenská prokuratura, která byla součástí generální prokuratury (nejprve unitární, od r. 1969 federální), vyšší vojenské prokuratury a obvodové (do roku 1956 nižší) vojenské prokuratury.

Sídla vojenských prokuratur určoval generální prokurátor, a to v návaznosti na rozkaz prezidenta republiky, který coby vrchní velitel ozbrojených sil rozhodoval o sídlech vojenských soudů. Od 70. let byly zřízeny tři vyšší vojenské prokuratury, a to VVP Příbram (s podřízenými VOP v Praze, Plzni a Litoměřicích), VVP Tábor (VOP České Budějovice, Hradec Králové, Brno a Olomouc) a VVP Trenčín (VOP Bratislava, Bánská Bystrica a Trenčín). Personální obsazenost jednotlivých vojenských prokuratur odvisela od početních stavů pod ně spadajících vojenských jednotek a v zásadě se tedy od západu na východ snižovala.

Působnosti vojenské prokuratury (resp. vojenských soudů) dle § 14 tr. řádu podléhali zejména vojáci v činné službě a příslušníci vojensky organizovaných sborů (tedy i SNB) a dále pachatelé taxativně vymezených trestných činů souvisejících s vojenstvím (např. nenastoupení služby v ozbrojených silách, vyzvědačství, ohrožení státního tajemství). Do působnosti vojenské prokuratury rovněž spadaly trestné činy sovětských vojáků pobývajících na území ČSSR, pokud tyto byly namířeny proti ČSSR či jeho občanům (tzv. sovětská agenda). Vojenská prokuratura konala v těchto věcech vyšetřování, avšak po jeho skončení nebyla podána obžaloba, ale věc byla předána sovětskému vojenskému prokurátorovi, který československou stranu vyzooměl o způsobu jejího vyřízení.

V rámci vojenské prokuratury se na rozdíl od civilní prokuratury v daleko větší míře uplatnili vyšetřovatelé prokuratury, kteří konali takřka výlučně vyšetřování u trestných činů spáchaných vojáky a jejich relativní počet (k počtu

prokurátorů) byl proto výrazně vyšší než u civilních prokuratur. Právní čekatelé byli po absolvování povinné praxe a vykonání závěrečné zkoušky většinou nejprve jmenováni vyšetřovateli vojenské prokuratury, a pokud se osvědčili, tak se po několika letech stali prokurátory. Prokurátoři tak byli lépe orientováni v problematice vyšetřování a jejich kooperace s vyšetřovateli byla užší. Jednodušší úkoly v rámci vyhledávání mohli vykonávat tzv. vyhledavatelé velitelů útvarů (tehdejší obdoba vojenské policie).

V případě páchaní trestných činů příslušníky SNB, konali vyšetřování vyšetřovatelé inspekce ministra vnitra, nad nimiž vykonávali dozor zpravidla náměstci vojenských obvodových prokurátorů. Do působnosti vojenské prokuratury tedy spadalo i vyšetřování trestných činů příslušníků StB, kteří bývali příležitostně stíháni pro trestné činy páchané mimo meritum jejich činnosti, nicméně trestní oznámení podávané disidenty na nezákonné zásahy estébáků byly v drtivě většině případů vyřizovány jen formálně.¹⁰⁶

Povinnost vojenského prokurátora stíhat trestné činy byla oslabena ustanovením § 294 tr. zák., dle kterého, odůvodňují-li to okolnosti případu, mohl velitel útvaru kázeňsky vyřídit taxativně vypočtené trestné činy, aniž by k tomu potřeboval souhlas prokurátora, přičemž pokud by prokurátor kázeňské vyřízení případu pokládal za neadekvátně mírné, mohl rozhodnutí velitele napadnout protestem a v případě jeho vyhovění následně pachatele trestně stíhat.¹⁰⁷ Na druhou stranu mohl prokurátor namísto trestního stíhání přenechat trestný čin nižší společenské závažnosti veliteli ke kázeňskému vyřízení, kterýmžto způsobem se v řadě případů postupovalo (typicky v případech trestných činů svémocného odloučení podle § 284 tr. zák., porušování povinností strážní, resp. dozorcí služby podle § 285 a § 286 tr. zák.). V případě závažnějších trestných činů (zejm. případy těžší šikany) se hlavní líčení konalo „před nastoupenou jednotkou“ (za účasti celé posádky), což jistě mohlo mít svůj význam z hlediska generální prevence.

Vojenská prokuratura rovněž vykonávala všeobecný dozor, který se zejména zaměřoval na zákonnost obecně závazných rozkazů a jejich správné provádění, kázeňskou praxi, bezpečnost práce a výcviku, zabezpečení majetku, zejména zbraní, regresní náhrady atd.

Vojenští prokurátoři (a vyšetřovatelé prokuratury) museli být vojáky v činné službě, a to v důstojnické hodnosti. Byli tedy jednak podřízeni v rámci resortu prokuratury a dále v rámci armády, což však nebylo v praxi příliš tíživé a naopak příslušnost k armádě s sebou přinášela nezanedbatelné materiální výhody. Fakticky byl vliv vojenských prokurátorů daleko vyšší, než odpovídalo jejich vojenské hodnosti, a záleželo zejména na jejich zařazení v rámci prokuratury. V resortu prokuratury měla její vojenská část poněkud exkluzivní postavení.

¹⁰⁶ Trefný popis jednoho takového případu podal Placák, P. Fízl. Torst: Praha, 2007, str. 255–256.

¹⁰⁷ 35 let československé prokuratury. Naše vojsko: Praha, 1987, str. 90–91.

Nápad trestné činnosti byl oproti civilní prokuratuře nižší, a mohl být proto kvalitněji zpracováván, vojenská prokuratura měla kvalitnější materiální i personální zázemí, vyšetřovatelé byli na vysoké odborné úrovni. Vyšetřování bylo ulehčeno i mimořádným respektem, kterému se vojenští prokurátoři v rámci armády těšili, odpadaly obtíže se zajišťováním svědků, kteří byli většinou k dispozici „na povel“, apod. Vojenská prokuratura rovněž na rozdíl od civilní nebyla závislá na pokynech místních funkcionářů KSC a její postavení bylo do značné míry (v rámci možností totalitního režimu) autonomní.

9. Změny po listopadu 1989

Sametová revoluce zastihla v čele Generální prokuratury ČSSR gen. Jána Pješčaka,¹⁰⁸ který nahradil Jána Feješe, zesnulého v roce 1988.¹⁰⁹ Vedle generálních prokurátorů a jejich náměstků byli v nejbližších měsících po revoluci odvoláni krajší prokurátoři (s většinou náměstků) a prokurátoři působící na speciálních odděleních, jakož i další osoby příliš zkompromitované s komunistickým režimem. Změny vedoucích na okresních prokuraturách byly pozvolnější. Řada prokurátorů odešla dobrovolně, ať již z finančních důvodů (přechod do advokacie), nebo vzhledem k omezení uplatnění jejich specializace („netrestní“ specialisté odcházeli k soudům), příp. pokud se obávali, že z jejich minulosti může něco neblahého vyjít najevo. Lustrační zákon přinesl odchod téměř všech prokurátorů (mužů) z generálních prokuratur, neboť ti byli *de facto* povinně organizováni v Lidových milicích.

Jediná porevoluční novela zákona o prokuratuře zák. č. 168/1990 Sb. přinesla spíše kosmetické změny. Byla odstraněna většina komunistické právní terminologie, ustanovení, že prokuratura vykonává dozor nad zákonností postupu a rozhodování soudů a státních notářství (nahrazeno realitě více odpovídajícím: „prokurátoři plní své úkoly účasti a uplatňováním oprávnění v řízení před soudy a státními notářstvími“). Byl stanoven zákaz členství prokurátorů a vyšetřovatelů prokuratury v politických stranách (zjevně z důvodu jejich předchozího masivního členství v KSC). Za zmínku stojí nově vložené ustanovení § 40a zákona o prokuratuře (s omezenou dobou účinnosti), dle kterého mohli generální prokurátoři propustit prokurátora, porušil-li svoje povinnosti takovým způsobem, že ztratil důvěru potřebnou k zastávání dosavadní funkce.

Byl tedy zachován všeobecný i občansko-soudní dozor. Výkon všeobecného dozoru však byl fakticky omezen na přezkum správních rozhodnutí a přestaly se

¹⁰⁸ J. Pješčak v 50. letech zastával funkci vojenského prokurátora a poté působil na Ministerstvu vnitra a u SNB.

¹⁰⁹ J. Feješ zemřel ve funkci generálního prokurátora ve věku 78 let. Prokurátoři tehdy odcházeli do důchodu nejpozději v 65 letech, což však zjevně neplatilo pro každého.

konat prověrky v podnicích i jiných organizacích nad stavem zachování zákonosti. Občansko-soudní dozor byl výrazně omezen novelizací § 35 o. s. ř. provedenou zák. č. 519/1991 Sb., kterým byla zúžena fakticky neomezená působnost prokurátora vstoupit do soudního řízení či jej svým návrhem zahájit pouze na vstupové právo ve věcech způsobilosti k právním úkonům, prohlášení za mrtvého a zápisu do obchodního rejstříku, přičemž toutéž novelou byla stížnost pro porušení zákona nahrazena dovoláním, které mohl státní zástupce podat, jen byl-li účastníkem řízení dle § 35 o. s. ř. Postupně byla možnost vstupu státního zastupitelství rozšiřována i na další druhy nesporného řízení. Dozor prokuratury v trestním řízení faktických změn nedoznal. Prokuratura se zapojila do průběhu soudních rehabilitací dle zákona č. 119/1990 Sb.

Od roku 1990 se rozběhla diskuse o budoucí podobě prokuratury, která se týkala jejího zakotvení v systému veřejné moci (resp. jejího postavení mezi mocí výkonnou a soudní), její vnitřní organizace i působnosti, jakož i terminologického označení. Byl všeobecný konsensus nad omezením výkonu všeobecného a občansko-soudního dozoru, spory byly nad rozsahem tohoto omezení. Padaly návrhy na omezení dozoru prokurátora v přípravném trestním řízení znovuzavedením institutu vyšetřujících soudců,¹¹⁰ převzetí agendy bývalé finanční prokuratury, užití prokuratury k zastupování státu v soudním řízení,¹¹¹ vypuštění dozoru nad místy omezení osobní svobody apod. Ústavou České republiky č. 1/1993 Sb. bylo v čl. 80 zřízeno státní zastupitelství coby součást moci výkonné, které zastupuje veřejnou žalobu v trestním řízení a vykovává i další úkoly, stanoví-li tak zákon. Citované ustanovení pak bylo provedeno zákonem č. 283/1993 Sb., o státním zastupitelství, jenž nabyl účinnosti dne 1. 1. 1994, a k tomuto dni byla prokuratura (za faktické personální kontinuity) nahrazena státním zastupitelstvím.

10. Závěr

Při zhodnocení role prokuratury v komunistickém režimu nutno zdůraznit, že ne všechny principy organizace činnosti prokuratury, ani rozsah její působnosti, byly unikátním projevem prokuratury „leninského typu“, jak bylo oficiálně proklamováno, ale uplatňují se i v demokratických režimech. Zásady podřízenosti, centralismu a monokratičnosti platily i v předúnorovém státním zastupitelství a platí i dnes ve většině evropských států.¹¹² Je přirozeně možné tyto zá-

¹¹⁰ Osmančík, O. K budoucnosti prokuratury. Prokuratura, 1991, č. 1, str. 44 a n.

¹¹¹ Spáčil, J. K úvahám o budoucím postavení prokuratury v ČSFR. Prokuratura, 1990, č. 4, str. 37.

¹¹² Srov. Fenyk, J. Veřejná žaloba (Historie, současnost a možný vývoj veřejné žaloby). Ministerstvo spravedlnosti: Praha, 2001, str. 28–95.

sady více či méně omezovat (např. zúžením pravomocí vrcholného představitele prokuratury ve prospěch vedoucích prokurátorů na nižších stupních, omezením závislosti řadových prokurátorů na svých nadřízených, zúžením atrakčního oprávnění apod.), avšak nelze je zcela zrušit, neboť jsou vlastní fungování každého byrokratického orgánu. Stejně tak není výlučným znakem komunistické prokuratury, že tato byla samostatnou součástí státní moci, přičemž organizační zakotvení prokuratury nebylo z hlediska její zneužitelnosti podstatné.¹¹³

Problematictější je vymezení věcné působnosti prokuratury. Jakkoliv postavení prokuratury v rámci všeobecného dozoru coby strážkyně zákonnosti navazuje na předchozí vzory francouzské, ruské i rakouské,¹¹⁴ byla tato její role „všeobecného dohlížitele“ dovedena k teoretické dokonalosti až v prokuraturách komunistických zemí. Všeobecný dozor sice mohl částečně (nikdy však zcela dostatečně) nahrazovat správní soudnictví či úkoly svěřené ombudsmanovi, avšak ve své podstatě vychází z osvícenecko-racionalistického bludu o uskutečnitelnosti univerzálního dohledu nad celou společností (včetně jednotlivých občanů) a v moderním demokratickém režimu nemá místa.¹¹⁵

Při hodnocení komunistické prokuratury byla pravidelně vyzdvihována (ba démonizována) právě tato její úloha a prokuratura byla popisována jako jeden z hlavních nástrojů totalitního režimu k realizaci jeho cílů, jako pojistka pro případ, že by ostatní orgány nerespektovaly zájmy vládnoucí skupiny, k čemuž měla být prokuratura disponována svojí centralistickou a hierarchickou strukturou.¹¹⁶ Tyto závěry dle mého názoru přehlížejí skutečnost, že prokuratura v rámci všeobecného dozoru nebyla nadána nařizovací pravomocí, a zejména nezohledňují reálný výkon všeobecného dozoru, který byl často spíše komický nežli hrozivý. Skutečnost, že všeobecný dozor nikdy efektivně nefungoval, komunistický režim nepřímo přiznával svým nezájmem o tento úsek projevující se jeho nedostatečným personálním obsazením, přičemž kontrolu společnosti realizoval jinými institučními formami.

Z podobně paternalistického pojetí společnosti vycházela koncepce občansko-soudního dozoru, v rámci něhož mohl prokurátor vstoupit či iniciovat téměř jakékoliv civilní řízení, avšak ani zde praktický výkon vstupového oprávnění neodpovídal jeho univerzálnímu pojetí, ale omezoval se zejména na regresní nároky podniků vůči zaměstnancům. Instituce typu prokuratury je přirozeně vhodným orgánem k zastupování veřejného zájmu v nesporných řízeních, avšak

¹¹³ Jak Spáčil trefně uvádí, na nejzávažnějších polických procesech se prokuratura podílela do roku 1953, kdy byla podřízena Ministerstvu spravedlnosti: Spáčil, J. K historickým aspektům postavení prokuratury. *Prokuratura*, 1991, č. 1, str. 55.

¹¹⁴ Tamtéž, str. 51.

¹¹⁵ Srov. Spáčil, J. Historie a perspektivy československé prokuratury. *Prokuratura*, 1992, č. 1-2, str. 40.

¹¹⁶ Srov. Vlček, E. Vývoj prokuratury v letech 1945–1990. In: Malý, K. (ed.) *Vývoj práva v Československu v letech 1945–1989*. Karolinum: Praha, 2004, str. 397.

jen v taxativně vymezených případech, přičemž možnost vstupu prokuratury do řízení sporného je v demokratickém právním řádu nepřípustná.

Role prokuratury v trestním řízení byla v každém režimu (když ne teoreticky, tak alespoň prakticky) základním důvodem její existence. Vedle boje s klasickou kriminalitou byla prokuratura komunistickým režimem zneužívána k postihu odpůrců režimu, což bylo při jejím postavení v trestním řízení nasnadě a tento úkol plnila víceméně poslušně spolu s dalšími orgány činnými v trestním řízení, tj. s policií (resp. SNB) a soudy. Nelze však přehlížet, že perzekuci svých odpůrců komunistický režim realizoval i mimo trestní řízení za využití dalších institucí (národní výbory, civilní soudy, univerzity apod.) a nedomnívám se, že by prokuratura (a její osazenstvo) ve službě režimu nějak výrazně vynikala nad ostatní státní orgány.